İKTİSADİ KALKINMA VAKFI YAYINLARI
Yayın No: 284

BRİTANYA REFERANDUMU VE SONRASI: AB ENTEGRASYON SÜRECİNİN GELECEĞİ VE TÜRKİYE

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI
İKV
1965

İKV KURUCU VE MÜTEVELLİ KURUMLARI

BRİTANYA REFERANDUMU VE SONRASI: AB ENTEGRASYON SÜRECİNİN GELECEĞİ VE TÜRKİYE

İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları
Yayın No: 284

Bu çalışma,
İKTİSADİ KALKINMA VAKFI'ndan
Selen AKSES, Emre ATAÇ, Ahmet CERAN, Sema ÇAPANOĞLU, Çisel İLERİ, İlge KIVILCIM, Doç.Dr. Çiğdem NAS, Deniz SERVANTİE ve Yeliz ŞAHİN tarafından yayına hazırlanmıştır.

İSTANBUL, TEMMUZ 2016

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI
Esentepe Mahallesi Harman Sokak TOBB Plaza No: 10 Kat: 7-8
34394 Levent İstanbul/Türkiye
Tel: +90 212 270 93 00 Faks: +90 212 270 30 22
E-posta: ikv@ikv.org.tr

Avenue de l'Yser 5-6, 1040 Brüksel/Belçika
Tel: +32 2 646 40 40 Faks: +32 2 646 95 38
E-posta: ikvnet@skynet.be
www.ikv.org.tr

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI ve hazırlayanların isimleri belirtilerek alıntı yapılabilir.
ISBN: 978-605-5984-77-9

Yayına Hazırlık ve Baskı

Genel Yönetmen: Gürhan Demirbaş
Genel Yönetmen Yardımcısı: Eser Soygüder Yıldız
Görsel Yönetmen: Hakan Kahveci
Editör: Devrim Çiçek
Sayfa Tasarım: Tijen Kızıler Şahman
100. Yıl Mah. 34204, Bağcılar - İSTANBUL
Tel: 0212 440 24 24

Baskı
İstanbul Basım Promosyon
info@istanbulprinting.com
Tel: 0212 603 26 20

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 4

BRİTANYA'NIN AB REFERANDUMU: ARKA PLAN 5
Britanya ve AB Bu Aşamaya Nasıl Geldi? 6

AB–BRİTANYA İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ 12
Britanya'nın AB'den Çıkışı: Nasıl ve Ne Zaman? 12
AB ve Britanya Arasında Yeni Dönem: İlişkilerin Gelecekteki Şekli 15
Alternatif İlişki Modelleri 17
Norveç Modeli: EEA'ya Dahil, AB'nin Dışında Olmak 17
İsviçre Modeli: AB ile İkili Anlaşmalar ve Tarafsızlık Vurgusu 18
Kanada Modeli: Serbest Ticaret Anlaşması Yeterli mi? 18
İlişkilerin Geleceği Denkleminin İki Bilinmeyeni: İskoçya ve Kuzey İrlanda 19
Brexit'in Ardından AB'nin Dış ve Savunma Politikaları 20

BRİTANYA REFERANDUMU VE SİYASİ SONUÇLARI 21
Britanya Referandumu Sonrası Avrupa'da Artan AB Şüpheciliği 21
AB Şüpheciliği Nedir? Nasıl Gelişmiştir? 22
AB Şüpheciliğinin Başlıca Aktörleri 23

BRİTANYA REFERANDUMU VE EKONOMİK SONUÇLARI 26
Brexit'in Britanya Ekonomisi Üzerine Etkileri 26
Brexit'in Kısa Vadede Etkileri 26
Brexit'in Uzun Vadede Etkileri 27
Brexit'in AB Bütçesi Açısından Etkileri 27
Brexit'in AB Ekonomisine Etkileri 28

BRİTANYA VE AB'NİN TİCARİ ENTEGRASYONUNUN GELECEĞİ 29
Britanya'nın Dış Ticareti 29
Brexit Sonrası Olası Ekonomik ve Ticari Entegrasyon Modelleri 32
Üçüncü Ülkelerin Bakışı, TTIP ve Diğer Konular 33

BREXIT KARARININ KÜRESEL ÇEVRE VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARI AÇISINDAN ETKİLERİ 34
Paris Anlaşması ve INDC revizyonu 35
Britanya'nın AB'siz İklim Yasası ve 5'inci Karbon Bütçesi 35
Oy Verenlerin İklim Değişikliğine Bakışı 35

BREXIT KARARININ TÜRKİYE AÇISINDAN OLASI SONUÇLARI 36
AB Bütünleşme Süreci 38
AB'nin Geleceği ve Türkiye 42

SUNUŞ

AB son yıllarda önemli sınamalardan geçmektedir. Yeni milenyuma, Avrupa bütünleşme sürecini bir sonraki aşamaya taşıyacak yeni projelerle giren AB, bu yeni hedefleri içinde barındıran Anayasal Antlaşmanın Fransa ve Hollanda'da halk tarafından reddedilmesi ile kurumsal yapısı ve geleceğine ilişkin önemli bir krizin içine girmiştir. Bu krizden Lizbon Antlaşması ile çıkan AB, bu kez de 2008 mali krizinin yansımaları ile karşı karşıya kalmış ve Avro Alanı'nı devam ettirmek için yeni önlemler almak durumunda kalmıştır. Devam eden süreçte Ukrayna krizi, Suriye iç savaşı, mülteci krizi bu sınamaları devam ettirmiştir. Krizleri fırsata dönüştüren ve her krizden güçlenerek çıkan AB için üst üste gelen bu krizler, koşullara göre uyum sağlama ve evrilme işlevini önemli ölçüde zora sokmuştur.

AB Üye Devletlerinde AB karşıtı akımların güçlenmesi, popülist akımların yaygınlık kazanması da Avrupa ideali açısından olumsuz koşulların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu trendin en son halkası olarak, Britanya'da düzenlenen referandumda halkın AB üyeliğinden çıkma yönündeki kararı AB'nin karşı karşıya olduğu en güncel sınamayı ortaya çıkarmıştır. Britanya'nın önceki Başbakanı David Cameron, AB üyeliği ile ilgili koşulları yeniden müzakere edeceğini açıklamış ve 2015 seçimleri sonrasında iktidara geldiği takdirde, ülkesinin AB üyeliğini referanduma sunacağını ifade etmiştir. AB ile Britanya'ya özel olarak, Avro Alanı, AB içi göçmenlerin sosyal hakları, iç pazarın liberalizasyonu gibi bazı koşulları içeren bir uzlaşıyı müzakere eden Cameron, referandumda AB üyeliğinde kalma yönünde bir kampanya yürütmüştür ancak Britanya'yı soktuğu bu riskli yolda beklediği sonucu alamamıştır. AB üyeliğinden ayrılmayı savunan eski Londra Belediye Başkanı Boris Johnson, Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi lideri Nigel Farage gibi liderler, çoğu zaman gerçekleri çarpıtmak pahasına, halkın AB ile ilgili hoşnutsuzluğunu kullanarak, halkı ikna etmekte daha başarılı olmuştur. Sonuçta az bir oy farkıyla da olsa, Britanya halkı AB'den çıkış yönünde kararını vermiştir.

Bugüne kadar hiçbir AB üyesi üyelikten ayrılmadığı için, Britanya'nın AB üyeliğinden ayrılma süreci bir ilk olacaktır. Bu sürecin nasıl işleyeceği, AB ile Britanya arasındaki müzakerelerin seyrine bağlıdır. Britanya'nın AB ile yoğun ticari, ekonomik ve sosyal ilişkileri göz önünde bulundurulursa, üyelik sonrası dönem için iki taraf arasında yakın bir ilişki oluşturulması gerekecektir. Britanya gibi siyasi ve ekonomik açıdan AB içindeki lider ülkelerden biri olan bir ülkenin AB'den ayrılmasının, AB'nin geleceği açısından önemli etkileri olacağı açıktır. AB bu süreçten, kendi içinde birliğini ve bütünlüğünü güçlendirerek de çıkabilir; ancak bu kararın diğer bazı AB ülkelerinin Birliğe olan bağlılığını olumsuz etkilemesi de önemli bir risk olarak AB'nin karşısında durmaktadır. Her durumda, AB ülkeleri arasındaki yüksek karşılıklı bağımlılık düzeyi, AB gibi kurumsal bir yapılanmayı zorunluluk haline getirmektedir. Bu sürecin yakından izlenmesi, Türkiye gibi AB adayı bir ülke için son derece önemli olup, Türkiye'nin AB ile ilişkisi açısından sonuçlar çıkarmak mümkün olabilecektir.

Elinizdeki bu rapor, Britanya'daki referandum sonrasında, Britanya'nın AB üyeliğinden ayrılma sürecini, bu sürecin siyasi, ekonomik, ticari etkilerini, AB'nin geleceği ve Türkiye açısından sonuçlarını irdelemektedir. İKV olarak, süreci yakından izlemeye ve yayınlar ve toplantılar yoluyla bu sürecin AB ve Türkiye üzerindeki etkilerini değerlendirmeye devam edeceğiz. Raporun tüm ilgililer için aydınlatıcı olacağını umarak, iyi okumalar diliyoruz.

Ayhan ZEYTİNOĞLU
İKV Yönetim Kurulu Başkanı

BRİTANYA'NIN AB REFERANDUMU: ARKA PLAN

23 Haziran AB tarihi açısından unutulmayan bir gün olacak. Bu tarihte, ilk defa AB üyesi bir devlette AB'den çıkma tercihinin çoğunlukça benimsendiği bir referandum gerçekleşti. Daha önce yine Britanya'da 1975 yılında AB üyeliği ile ilgili bir referandum yapılmış, Danimarka, İrlanda gibi Üye Devletlerde yapılan referandumlarda da AB'ye Katılım Antlaşmaları ya da AB Kurucu Antlaşmaları halkoyuna sunulmuştu. Britanya'da 1975'ten sonra AB üyeliği ilk defa referanduma sunuldu ve sonuç olumsuz oldu. Oyların % 51,89'u AB'den çıkış yönündeyken, % 48,11 AB'de kalmak için oy verdi. Referandumda Britanya'da ikamet eden, 18 yaş üstü Britanya, İrlanda ve İngiliz Devletler Topluluğu vatandaşları ile son 15 yılda seçmen listesinde olan ve yurt dışında ikamet eden Britanya vatandaşları oy kullandı. Oy verme oranının % 71,8 olduğu referandum sonucunda, az bir farkla da olsa, AB'den ayrılma yanlıları kazandı ve bu sonuç Britanya'nın Avrupa'daki konumunu radikal bir biçimde yeniden yapılandıracak bir süreci tetikledi.

AB'nin öncülü olan Avrupa Toplulukları'nın kuruluşunda yer almayan Britanya, Fransa'nın 2 defa vetosuna maruz kaldıktan sonra 1973 yılında AT üyesi olabilmişti. Üye olduktan 2 yıl sonra İşçi Partisi AB üyeliğini referanduma sunmuş ve halkın %67'si kalmak yönünde oy kullanmıştı. Bu kez, öyle olmadı ve Britanya halkı, üyeliğinin 43'üncü yılında AB'yi de derinden etkileyebilecek bir karar verdi. Bu karar AB'de aşırı sağ partileri sevindirirken, AB'nin kendi içinde ciddi bir reform süreci gerçekleştirmesinin aciliyetini de ortaya koymuş oldu.

Öte yandan, referandum sonuçları Britanya toplumundaki derin fay hatlarını da gözler önüne serdi. Referandum kampanyası sırasında, AB üyeliğinde kalma yönünde kampanya yürüten İşçi Partisi Milletvekili Jo Cox'un fanatik bir İngiliz tarafından hunharca öldürülmesi toplumdaki gerilimi trajik bir biçimde gözler önüne sermişti. 'Evet' ve 'Hayır' oylarının dağılımı Britanya'daki toplumsal kutuplaşmaları da ortaya koymuş oldu. Oyların dağılımına baktığımızda, 50 üzeri yaş grubunun, daha az eğitimli kesimin AB'den çıkış için oy verdiğini, gençlerin ve yüksek eğitimlilerin ise kalma yönünde tercihlerini belirttiğini görüyoruz. Britanya'yı meydana getiren bölgeler ve halklar açısından bakarsak, Londra Bölgesi, Kuzey İrlanda ve İskoçya AB üyeliğinin devamı yönünde oy kullanırken, İngilizlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgeler ve Galler ayrılma yönünde oy verdi. Referandum sonuçları, AB'de kalma yönünde oy veren İskoçya ve Londra'da tepkilere neden oldu. Referandum sonrasında Britanya kamuoyunda bir pişmanlık ve kızgınlık olduğu da görülüyor. Büyük ölçüde mantığa değil, duygulara dayalı olduğu görülen AB'den ayrılma yönündeki oylar, İngiliz poundunun görülmemiş biçimde değer kaybetmesine neden olurken, AB ülkelerinde

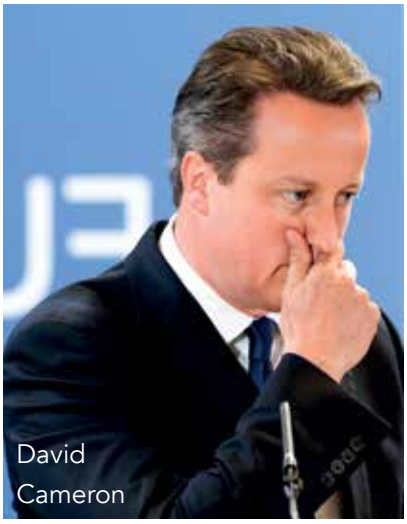
David Cameron

Boris Johnson

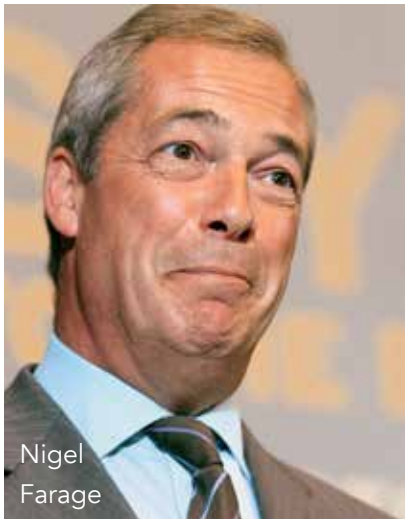
Nigel Farage

yaşayan Britanyalılar ile Britanya'da yaşayan diğer AB vatandaşlarının geleceğinden, Britanya'nın AB üyesi olarak taraf olduğu ticaret anlaşmalarındaki statüsünün ne olacağına kadar birçok alanda belirsizlik ve paniğe yol açtı. Referandumun yenilenmesi yönündeki gösteriler ve 4 milyonun üzerinde kişi tarafından imzalanan dilekçeye rağmen, hükümet referandumun yenilenmesinin mümkün olmadığını belirtti.

Referandum sonuçları üzerine görevinden istifa eden Britanya Başbakanı David Cameron, sonuçları Parlamentoya sunmak ve AB'den ayrılma başvurusunu yapmak üzere adım atmayacağını, bunu yeni seçilecek lidere bırakacağını ifade etti. Muhafakazar Parti içinde Cameron sonrasında Parti Başkanlığını ele geçireceğine kesin gözüyle bakılan, AB'den çıkma yönünde kampanya yürütmüş olan eski Londra Belediye Başkanı Boris Johnson ve David Gove gibi isimlerin yarıştan çekilmesi sonrası hükümette İçişleri Bakanlığı görevini yapmış olan Theresa May ipi göğüsledi ve Başbakanlığı Cameron'dan devraldı. Theresa May'in Boris Johnson'ı Dışişleri Bakanlığı görevine getirmesi, bu hükümetin AB karşıtı çizgiyi sürdüreceğini bunun yanında AB ile üyelikten ayrılma ve yeni bir ilişki tesis etme yönündeki müzakerelerin oldukça zorlu geçeceğini ortaya koyuyor. Kendisini liberal muhafazakâr olarak tanımlayan May, Britanya'nın AB üyesi olarak kalması yönünde görüş bildirirken, ülkesinin Avrupa Konseyi çerçevesindeki Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden çıkması gerektiğini öne sürmüştü.

Britanya ve AB Bu Aşamaya Nasıl Geldi?

Britanya referandum sonuçları AB entegrasyon süreci ile ilgili uzun zamandır devam eden hoşnutsuzlukların ve diğer bazı AB ülkelerinde de giderek yaygınlık kazanan Avrupa şüpheciliğinin bir dışa vurumu olarak tecelli etti. AB karşıtı akımlar gerek siyasi yelpazenin sağında, gerekse solunda olmak üzere son yıllarda güçlendi. Özellikle Fransa'da Ulusal Cephe, Almanya'da Alternatif Parti, Britanya'da Britanya Bağımsızlık Partisi, İsveç Demokratları, Avusturya'nın Özgürlük Partisi ve Hollanda'daki Geert Wilders'in Özgürlük Partisi gibi aşırı sağ partiler, göç karşıtı, AB karşıtı, milliyetçi görüşleri ile memnuniyetsiz seçmen arasında destek tabanını genişletti.

Avrupa entegrasyonunu 2004 ve 2007'de genişlemelerle tüm Avrupa kıtasına yaymayı başaran AB, Maastricht Antlaşması ile temelleri atılan Ekonomik ve Parasal Birlik, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve Adalet ve İçişleri alanı gibi yeni hedeflerle çıtayı yükseğe koyuyordu. Bu yeni hedeflere ulaşılmasında Üye Devletler ile yetki paylaşımı içine giren AB, özellikle Avro Alanı ve Schengen Bölgesi gibi sınırların kaldırılması ve ortak düzenlemelerin yapılmasını içeren yeni girişimleri ile artık sıradan Avrupalının hayatında çok daha fazla söz sahibi oluyordu.

Tablo 1: Britanya Referandumunda Oyların Bölgelere Göre Dağılımı		
Bölge	**AB'den ayrılma (%)**	**AB'de kalma (%)**
Batı Midland	59,3	40,7
Doğu Midland	58,8	41,2
Kuzey Doğu	58	42,0
Yorkshire-Humber	57,7	42,3
Doğu	56,5	43,5
Kuzey Batı	53,7	46,3
Güney Batı	52,6	47,4
Galler	52,5	47,5
Güney Doğu	51,8	48,2
Kuzey İrlanda	44,2	55,8
Londra	40,1	59,9
İskoçya	38,0	62,0

Kaynak: bbc.com

Tablo 2: Britanya Referandumunda Oyların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı		
Yaş grubu	**AB'den ayrılma (%)**	**AB'de kalma (%)**
18-24	25	75
25-49	44	56
50-64	56	44
65+	61	39

Kaynak: YouGove. Exit poll

Tüm bu gelişmeler, AB'nin halkların temsili ve katılımını sağlayacak etkin bir demokratik sistem oluşturmasını gerektiriyordu. Ancak bu süreç içinde AB kurumları büyük ölçüde teknokratik ve bürokratik kurumlar olarak kaldılar. Avrupa Parlamentosu'nun artan gücü ya da Avrupa Komisyonu'nun artık Parlamento tarafından seçiliyor olması yeterli olmadı. Özellikle radikal sağ ve sol kesimler, kendi toplumları içindeki hoşnutsuzlukları, ekonomik sıkıntıları, çevrelerindeki değişen ortam ve globalleşmenin etkileri konusundaki endişeleri kullanarak, AB ve göç karşıtı bir strateji geliştirdi. Populist siyasetin temsilcileri olan bu çevreler AB'yi ulusal egemenliği aşındıran, müdahaleci, büyük sermaye yanlısı bir kuruluş olarak algıladı ve o şekilde sundu.

2008 küresel mali krizinin AB ülkelerini de olumsuz etkilemesi, AB'nin popülerliğini azaltan diğer bir faktör oldu. Başta Yunanistan olmak üzere özellikle Güney Avrupa ülkelerini, İrlanda'yı, Macaristan gibi bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini ve hatta AB'nin kurucu üyelerinden Fransa ve İtalya'yı da olumsuz etkileyen mali

kriz nedeniyle sosyal haklarda gerilemeye yol açan kemer sıkma önlemleri alınmıştı. AB kurumları, Avro Alanı ve Ekonomik ve Parasal Birlik uygulamalarının devamı için, para ve bütçe politikalarının ulusüstü düzeyde kontrolünü öngören bazı kararlar almış ve bu alanda AB'nin gözetici ve denetleyici işlevini güçlendirmişti. Yunanistan gibi ülkelere sunulan kurtarma paketleri de mutlaka acı reçetelerin uygulanması koşulu ile sağlanmıştı. Mali krizin Avrupa'yı da vurması sonrası ortaya çıkan bu tablo, teknokratik AB kurumlarının daha da güçlendiğini, bunun yanında sıradan vatandaşın kazanımlarının giderek aşındığını gösterdi.

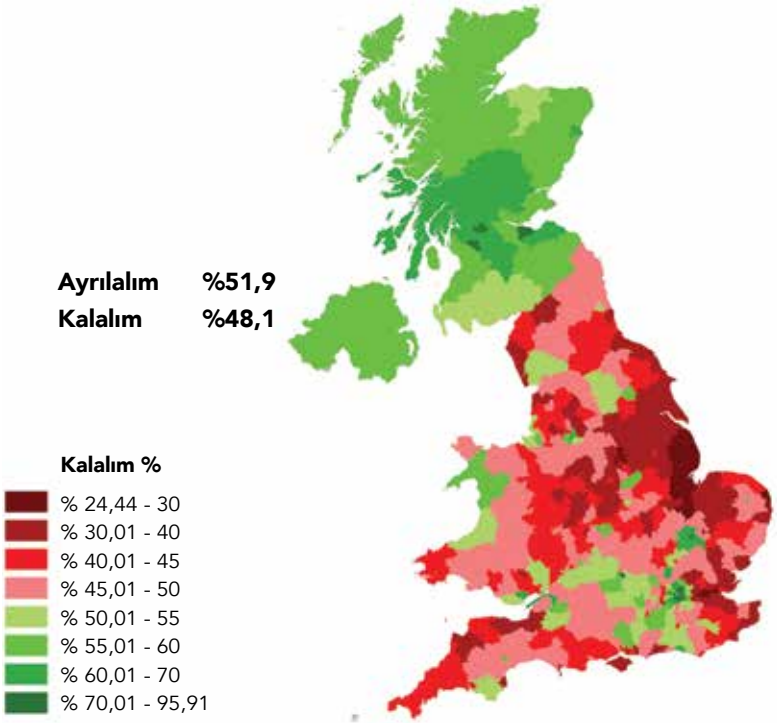

Britanya Başbakanı David Cameron, 2015 Genel Seçimleri'ni partisinin kazanması halinde ülkesinin AB üyeliğini referanduma götüreceğini açıklamıştı. Bu açıklamada aynı zamanda Britanya'nın AB üyeliği koşullarını AB kurumları ve diğer Üye Devletler ile yeniden müzakere edeceğini söylemişti. Cameron, Britanya için AB üyeliği koşullarını iyileştirmek ve istediklerini almak amacıyla referandum kartını kullanıyordu. Bunu yaparken de hem kendi partisi olan Muhafazakar Parti içinde, hem de son yıllarda Britanya siyasetinde ağırlığını artıran sağcı ve popülist Britanya Bağımsızlık Partisi'nden gelen AB ile ilgili eleştiri ve şikayetleri de karşılamayı hedefliyordu. Cameron, söylediğini yaptı ve Britanya'nın üyeliğini tekrar müzakere etti ve bazı ayrıcalıklar kazandı.

Başbakan Cameron, Kasım ayında, AB Konseyi Başkanı Donald Tusk'a gönderdiği bir mektupta Britanya için dört alanda yoğunlaşan taleplerini ortaya koydu: ekonomik yönetişim, egemenlik, rekabetçilik, göç. Konsey Başkanı Tusk bu talepler doğrultusunda hazırladığı bir anlaşma taslağını Üye Devletlere dağıttı ve onlardan gelen öneriler doğrultusunda son halini alan Anlaşma, 18-19 Şubat 2016 tarihinde toplanan AB Zirvesi'nde kabul edildi. Cameron AB ile Britanya'nın özel statüsü ile ilgili anlaşmayı kesinleştirdikten sonra, Britanya'nın AB üyeliği ile ilgili referandumda "evet" oyu verilmesi için kampanyayı başlattı. Ancak, AB'den aldığı tavizler halkı ikna etmekte yetersiz kaldı. "Pandora'nın kutusu" açıldı ve AB'den çıkma yanlıları halkın gelir düzeyi, egemenlik kaybı, AB bürokrasisi ve artan göç gibi konulardaki kuşkularını ve hoşnutsuzluklarını kullanarak, güçlü bir kampanya yürütmeyi başardı.

"Opt-out (dışarda kalmayı seçmek, istisna kullanmak) mekanizması kapsamında Britanya bugüne kadar, Avro Alanı, Schengen ve ilgili düzenlemeleri, Avrupa Sosyal Şartı, Temel Haklar Şartı gibi AB üyeleri için bağlayıcı olan birçok düzenleme ve politikanın dışında kalabilmişti. Yani, Britanya zaten AB'nin derinleşmesi ile birlikte müdahil olduğu önemli politika alanlarının dışında kalmayı seçerek, biraz farklı ve ayrıcalıklı bir Üye Devlet statüsünü yaratmıştı. Öte yandan, bu ayrıcalıklı statüye rağmen AB'nin kuralları Britanya için de geçerliydi. En azından Kurucu Antlaşmalara göre, ortak politikalara tüm üyelerin katılması gerekiyordu. Britanya'nın "opt-out" mekanizmasını kullanması bu politikaların ilelebet dışında kalacağı anlamına gelmiyordu. Cameron AB ile yeni bir anlaşma müzakere etmek suretiyle, Britanya'nın bu "tuhaf" statüsünün resmen tanınmasını

Britanya'nın AB Üyelik Sürecinde Kritik Olaylar	
31 Temmuz 1961	AET Üyelik Başvurusu
14 Ocak 1963	Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle'ün vetosu
10 Mayıs 1967	AET'ye 2'nci kez üyelik başvurusu
27 Kasım 1967	Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle'ün ikinci kez üyeliği veto etmesi
22 Ocak 1972	AT Katılım Antlaşması'nın imzalanması
1 Ocak 1973	AT üyeliğinin yürürlüğe girmesi
5 Haziran 1975	AT üyeliği ile ilgili referandum düzenlenmesi ve %67 oranında kalma yönünde oy kullanılması
26 Haziran 1984	AT bütçesine yaptığı katkının bir bölümünü geri alması konusunda anlaşma sağlanması
8 Aralık 1989	İşçilerin Temel Sosyal Hakları ile İlgili Topluluk Şartı'na katılmaması (1998'de Şarta taraf olur)
7 Şubat 1992	Maastricht Antlaşması'nda Ekonomik ve Parasal Birlik'in 3'üncü ve son aşaması dışında kalması, Antlaşma'ya ekli Sosyal Protokolü imzalamaması
2 Ekim 1997	Amsterdam Antlaşması'nda Schengen müktesebatı, Kişilerin Serbest Dolaşımı ile ilgili vize, iltica, göç ve diğer politikalar ile Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanı hükümlerinin dışında kalması
13 Aralık 2007	Lizbon Antlaşması'na eklenen AB Temel Haklar Şartı'na çekince koyması
23 Ocak 2013	Başbakan Cameron'ın 2015 ulusal seçimleri sonrasında partisinin iktidara gelmesi halinde AB üyeliğini en geç 2017 sonuna kadar referanduma sunacağı yönündeki açıklaması
10 Kasım 2015	Başbakan Cameron'ın AB Konsey Başkanı Tusk'a Britanya'nın AB içindeki konumunun yeniden müzakere edilmesi ile ilgili mektubu
19 Şubat 2016	AB Konseyi'nde Britanya'nın üyelik koşulları ile ilgili anlaşmaya varılması
23 Haziran 2016	Britanya'nın AB üyeliği ile ilgili referendum düzenlenmesi
24 Haziran 2016	Referandum sonucunda %51,9 oranında AB üyeliğinden ayrılma kararı çıkması üzerine Başbakan Cameron'ın istifası

sağlamak istedi. Başlangıçtaki pozisyonundan taviz vermesi gerekse de, amaçları açısından oldukça kapsamlı sayılabilecek bir anlaşma sağlamayı başardı. Ancak Cameron'un AB üyesi devletler ile Konseyde gerçekleşen görüşmeler sonucunda aldığı ayrıcalıklar AB karşıtlarını tatmin etmeye yetmedi.

İktidardaki Muhafazakâr Parti milletvekillerinin yaklaşık yarısı, 5 bakan, bazı İşçi Partisi milletvekilleri ve genel seçimlerde oyların %13'ünü kazanan Britanya Bağımsızlık Partisi (UKIP) Britanya'nın AB üyeliğinden çıkması için kampanya yürüttü. Britanya'nın AB'den çıkması gerektiğini savunan "Vote Leave /Çıkmak için Oy Verin" kampanyasının başında Muhafazakâr Parti'nin kıdemli üyeleri Michael Gove ve eski Londra Belediye Başkanı Boris Johnson ile bazı İşçi Partisi ve UKIP milletvekilleri bulunuyordu. Kampanyayı Kuzey İrlanda Demokratik Birlikçi

AB Üye Devletlerinde Daha Önce Düzenlenen Bazı Referandumlar	
5 Haziran 1975	Britanya'da AET üyeliği ile ilgili referandum
2 Haziran 1992	Danimarka'da Maastricht Antlaşması'nın referanduma sunulması (%50,7 ile red)
20 Eylül 1992	Fransa'da Maastricht Antlaşması'nın referanduma sunulması (%51 ile kabul)
18 Mayıs 1993	Maastricht Antlaşması'nın Danimarka'da ikinci kez referanduma sunulması (%56,7 ile kabul)
7 Haziran 2001	Nice Antlaşması'nın İrlanda'da referanduma sunulması (%54 ile red)
19 Ekim 2002	Nice Antlaşması'nın İrlanda'da ikinci kez referanduma sunulması (%60 ile kabul)
14 Eylül 2003	Avro alanına girme ile ilgili İsveç'te yapılan referandum (%56,1 ile red)
20 Şubat 2005	AB Anayasal Antlaşması'nın İspanya'da referanduma sunulması (%77 ile kabul)
29 Mayıs 2005	AB Anayasal Antlaşması'nın Fransa'da referanduma sunulması (%55 ile red)
1 Haziran 2005	AB Anayasal Antlaşması'nın Hollanda'da referanduma sunulması (%61.54 ile red)
13 Haziran 2008	Lizbon Antlaşması'nın İrlanda'da referanduma sunulması (%53,4 ile red)
3 Ekim 2009	Lizbon Antlaşması'nın İrlanda'da ikinci defa referanduma sunulması (%67 ile kabul)
5 Temmuz 2015	Borç krizi sırasında kurtarma planı koşulları ile ilgili olarak Yunanistan'da yapılan referandum(%61 ile red)
6 Nisan 2016	Ukrayna ile AB arasında imzalanan Ortaklık Anlaşmasının Hollanda'da referanduma sunulması (%64 ile red)

Partisi, Britanya için Çiftçiler Grubu, Britanya için Müslümanlar Grubu gibi bazı oluşumlar da destekledi. AB üyeliğine karşı kampanya yürütenler, Britanya halkının sosyal politikalar ve işgücü piyasasında yaşadıkları sıkıntılar, işsizlik sorunu ve hükümetle ilgili şikâyetlerini AB'ye kanalize ederek, AB'yi bir günah keçisi olarak sundular.

Bu kampın öne sürdüğü temel savları şu şekilde sıralayabiliriz:

- AB üyeliği Britanya'nın küresel düzlemde tüm potansiyelini harekete geçirmesini engellemektedir; ülkeyi geriye çekmektedir. Britanya AB bütçesine yaptığı katkıların karşılığını alamamaktadır. AB bütçesine yapılan katkı, eğitim ve sağlık gibi diğer kamusal öncelikler için ayrılabilir.
- AB üyeliği aşırı kural ve düzenlemeye tabi kıldığı için, iş dünyasının serbestliğini kısıtlamaktadır.
- AB'nin elinde bulundurduğu yetkiler giderek artmaktadır. Artık birçok konuda kararlar Brüksel'de alınmaktadır. Britanya'nın egemenliği ve kendi geleceğini belirleme hakkı elinden alınmıştır.
- AB üyeliği Britanya'ya göçmen akınını doğurmuştur. Özellikle AB üyesi devletlerden Britanya'ya çalışmak için gelenler hem işsizliği artırmakta, hem de sosyal güvenlik sistemine yük olmaktadır. Britanya'nın sınırlarının kontrolünü tekrar eline geçirmesi gerekmektedir.
- Türkiye gibi 77 milyonluk bir ülkenin AB üyesi olması söz konusudur. Bu ülkenin üyeliği Türklerin serbest dolaşımını getirecektir. Ayrıca bu ülke ile müzakere edilen vize serbestliği de Türklerin Schengen alanına serbestçe gireceği anlamına gelmektedir. Bu hem işgücü piyasaları hem de güvenlik açısından rsikler barındırmaktadır.

Görüldüğü gibi, Britanya'nın AB'den ayrılmasını savunanlar, egemenlik, göç gibi alanlarda var olan korku ve endişeleri aktive eden ve çoğu yanlış bilgilere dayanan bir kampanya yürütmüştür. Türkiye konusu tamamen popülist bir şekilde yansıtılmış ve Britanya Schengen Alanı üyesi olmamasına rağmen, serbest dolaşım bir tehdit olarak sunulmuştur. Özellikle Doğu Avrupa'dan Britanya'ya çalışmak için gelen göçmenlerin ekonomiye yaptıkları katkılar, ödedikleri vergiler göz ardı edilmiştir. Yürütülen kampanyalarda doğru ve yanlış, ilgili ve ilgisiz konular birbirine karışmış ve siyasetçiler tarafından aslında referandum konusuyla ilgisi bulunmayan konular da malzeme edilerek, AB üyeliğinin faydalarının göz ardı edilmesi sağlanmıştır.

Britanya'nın AB üyeliği ile ilgili bazı ayrıcalıklar müzakere eden Başbakan David Cameron, 16 bakan, İşçi Partisi, İskoç Ulusal Partisi (SNP) Galler Bölgesi'nin Partisi Plaid Cymru ve Liberal Demokrat Parti Britanya'nın AB üyeliğinin devam etmesi yönünde kampanya yürütmüştür. Britanya'nın AB'de kalması için kampanya yürüten partilerarası grubun başında küresel ölçekteki perakende firması Marks&Spencer'ın eski Başkanı Lord Rose vardı. Kampanyayı aralarında Başbakan David Cameron, Maliye Bakanı George Osborne ve İşçi Partisi Başkanı Jeremy Corbyn'in yer aldığı siyasetçiler destekledi. Bunun yanında, Britanya dışından da, ABD Başkanı Barack Obama; Fransa ve Almanya gibi diğer AB üyesi ülkeler de bu yönde desteklerini ortaya koydular.

Britanya iş dünyasının da genel olarak AB'de kalmayı desteklediği söylenebilir. Britanya Ticaret Odalarının yaptığı bir ankete göre, üyelerin %55'si Britanya'nın AB'de kalmasından yana olduğunu belirtmiştir. Özellikle büyük şirketler, AB iç pazarının ürünler, hizmetler, kişiler ve sermaye için sağladığı serbestliğin ticari çıkarları için vazgeçilemez olduğu görüşündeydi. Öte yandan bazı şirket yöneticileri, ticaret anlaşmalarının müzakere edilmesinde Britanya'nın 28 üyeli bir blok üyesi olarak değil, tek başına hareket etmesinin daha avantajlı olacağını düşünüyordu. AB iç pazarının nimetlerinden yeterince yararlanamayan bazı KOBİ'ler ise çok fazla bürokrasi, çevre ve sosyal açıdan düzenleyici kural ve ek maliyet getirdiği gerekçesi ile AB üyeliğinden ayrılmaya sıcak bakmaktaydı.

Bu grubun kampanya sırasında öne sürdükleri görüşler şu yöndeydi:

- Britanya AB üyeliğinden faydalanmaktadır, AB Tek Pazarı'nda olmanın avantajlarından yararlanmaktadır. Eğer üyelikten çıkarsak bu kazanımları kaybederiz. Ticaretimiz, yatırımlarımız, istihdamımız olumsuz etkilenir.
- Özellikle AB ülkelerinden Britanya'ya gelen göçmenler ülkeye dinamizm kazandırmaktadır. Göç, ekonomik büyümeye katkıda bulunmakta ve kamu hizmetlerinin karşılanmasına katkı sağlamaktadır.
- Britanya AB üyeliğinden ayrılırsa, bu uluslararası imajını ve etkinliğinin de sarsar. AB üyesi olarak Avrupa yönetişiminde söz sahibi olan Britanya, daha güvenli ve daha etkili olacaktır.

Referandum sonuçlarının ortaya koyduğu gibi, AB üyeliğinden ayrılmayı savunan taraf halkı ikna etmekte daha başarılı olmuştur. Özellikle UKIP lideri Nigel Farage'ın, gerçekleri çarpıtma pahasına, kullandığı AB'nin egemenliği aşındırdığı, artan göç nedeniyle sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerinin aşırı yük altına girdiği, Britanya toplumunun kültürel yapısının göç tehdidi altında olduğu, Türkiye'nin AB'ye girmesinin 77 milyon Türkün AB içinde serbestçe dolaşacağı anlamına geldiği gibi iddialar, kampanyanın geleceğe dair korku ve endişeler üzerinden halkın etkilenmesine yol açtı.

Referandum sonrasında, Britanya'nın AB'den çıkmasının savunan liderler yarıştan çekildi. Muhafazakâr Parti'de Cameron'a rakip olan eski Londra Belediye Başkanı Boris Johnson, Parti liderliği yarışından çekildi. UKIP Başkanı Nigel Farage, Parti liderliğini bırakacağını açıkladı. Britanya'nın AB'den çıkması yönünde kampanya yürütenlerin aslında bir B planı olmadığı ve Britanya'nın AB üyeliğinden nasıl çıkacağı ve çıktıktan sonra nasıl bir politika izlemesi gerektiği ile ilgili herhangi bir strateji veya vizyona sahip olmadıkları görüldü. Bundan sonraki süreçte, Muhafazakâr Parti'nin başına gelen Theresa May liderliğinde Britanya'nın AB'den çıkış sürecinin gerçekleşmesi öngörülmektedir.

AB – BRİTANYA İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ

Britanya'nın AB'den Çıkışı: Nasıl ve Ne Zaman?

Brexit kararı, yalnızca Britanya'nın geleceğiyle ilgili değil, AB'nin geleceğiyle ilgili de birçok soru işareti barındırmaktadır. Pratikte ise Britanya'nın AB'den ayrılmasının nasıl gerçekleşeceği belirsizliğini korumaktadır. Brexit ile AB, adeta siyasi ve hukuki açıdan bilinmeyen sulara yelken açmaktadır.

Üyelikten ayrılmaya ilişkin usuller, Lizbon Antlaşması ile güncellenen AB Antlaşması'nın (ABA) 50'nci Maddesi'nde ortaya koyulmuş olmasına karşılık, 50'nci Madde'nin daha önce hiç uygulanmamış olması ve AB ile söz konusu ülke arasında gelecekte nasıl bir ilişki modeli geliştirmesi gerektiğine dair herhangi bir ipucu içermemesi bu belirsizliği artırmaktadır. 1985'te Grönland'ın AT/AB'den ayrılmasında kullanılan AB Antlaşmalarında ABA 48'inci Madde (eski 236'ncı Madde) uyarınca değişikliğe gidilmesi, 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde tüm tarafların rızasıyla antlaşmalardan ayrılma, 1972 Avrupa Toplulukları Yasası'nın iptali gibi alternatifler dile getirilse de, ABA 50'nci Madde, Britanya'nın AB'den ayrılması için yasal ve en etkili yol olarak görülmektedir.

50'nci Madde'ye göre, ilk adım AB üyeliğinden ayrılma talebinin AB Liderler Zirvesi'ne iletilmesidir. Talebin iletilmesi için herhangi bir zaman sınırlaması veya bunun ne şekilde yapılacağına dair kurallar bulunmamaktadır. Ayrılma talebinin iletilmesinin zamanlaması, söz konusu ülkenin inisiyatifine bırakılmıştır. Buna karşılık, belirsizliğin daha fazla uzamaması ve referandum sonucunun piyasalarda yarattığı olumsuz etkinin önlenmesi amacıyla AB, Britanya'nın 50'nci Madde doğrultusundaki ayrılma sürecini bir an önce başlatması gerektiğini savunmaktadır. Britanya Başbakanı David Cameron referandum öncesinde yaptığı açıklamalarda, referandumdan AB'den ayrılma kararı çıkması halinde talebi hemen ileteceğini belirtmesine ragmen, istifa konuşmasında ayrılma talebinin iletilmesi görevini, yerine geçecek Başbakana bırakacağını açıklamıştır. Temmuz 2016'da Theresa May'in Başbakan olarak göreve gelmesiyle birlikte, AB'nin sürecin bir an önce başlatılması yönünde baskıyı artırması muhtemel görünmektedir.

Talebin iletilmesi üzerine, AB Zirvesi, ayrılmak isteyen devletin katılımı olmadan toplanarak, oybirliğiyle söz konusu devlet ile ayrılma anlaşması müzakereleri için kılavuz ilkeler belirler. Müzakere süreci, Avrupa Komisyonunun tavsiye kararı ile başlatılır. 50'nci Madde'de, AB üyeliğinden ayrılma müzakerelerinin süresi, AB Konseyi ve Üye Devletler uzatma kararı almadığı takdirde, iki yıl olarak belirlenmiştir. Anlaşma, iki yıl içerisinde akdedilemezse, AB Konseyi ve diğer Üye Devletlerin bu süreyi uzatma kararı almaması halinde, söz konusu devletin AB üyeliği otomatikman sona erer. Bu takvime göre, Britanya'nın 2017 yılının ikinci yarısında, bir yandan AB'den ayrılma müzakereleri yürütürken diğer yandan da AB Dönem Başkanlığı'nı üstlenmesi gibi bir durum yaşaması muhtemeldir. Her ne kadar Britanya'nın AB Dönem Başkanlığı'nı üstlenmesi hukuki açıdan bir sorun teşkil etmese de, AB'den ayrılık sürecinin müzakere edildiği bir dönemde Britanya'nın AB'nin sürücü koltuğunda olması, siyasi açıdan çelişki yaratabilir.

Brexit müzakerelerinin ne kadar süreceğini kestirmek mümkün olmasa da, bütçesel, hukuki, siyasi, ticari açılardan oldukça karmaşık ve kapsamlı konuların ele alınacağı düşünüldüğünde müzakerelerin iki yılda tamamlanması mümkün görünmemektedir. Zorlu konularda çetin pazarlıklara sahne olması beklenen müzakere sürecini şüphesiz, diğer Üye Devletlerin pozisyonları ve AB ile Britanya arasında ileride ne tür bir ilişki modeli öngörüldüğüne ilişkin tartışmalar de etkileyecektir. AB ile Danimarka arasında nispeten daha az karmaşık konuların ele alındığı Grönland'ın AT/AB'den ayrılma müzakereleri iki yıl sürmesine karşılık, varılan anlaşmanın

yürürlüğe girmesi üç yıl sürmüştür. Araştırmalar, AB'nin Serbest Ticaret Antlaşması (STA) müzakerelerinin bile dört ila dokuz yıl sürdüğünü ortaya koymaktadır. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Brexit müzakerelerinin uzaması güçlü bir ihtimal olarak görülmektedir.

50'nci Madde'ye göre, müzakere süreci boyunca, söz konusu devlet AB kurumları ve karar alma süreçlerine katılımını sürdürür ama AB Konseyi ve AB Liderler Zirvesi'nde AB'den ayrılma sürecine ilişkin tartışmalarda söz sahibi olamaz. Hukuki açıdan anlaşmanın yürürlüğe girmesine kadar Britanya'nın, AB'nin, Brexit ile ilgili konular dışındaki tüm faaliyetlerine katılabileceği belirtilirken, pratikte Britanya'nın AB karar alma süreçlerindeki rolünün zarar görebileceğini belirtmek gerekmektedir. AB'den ayrılacak olan bir devletin AB politikalarında söz sahibi olmasının diğer Üye Devletlerin muhalefetiyle karşılaşabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir.

AB ile ayrılmak isteyen devlet arasındaki anlaşma, AB Konseyi tarafından güçlendirilmiş nitelikli çoğunluk esasına göre AP'nin onayıyla akdedilir. AP'nin basit çoğunluk esasına göre onay vermesi öngörülmektedir. Muhtemel Brexit anlaşmasının onayı için, AB Konseyi'nin (AB 28-1 formatında) en az %72'sinin yani 20 Üye Devletin ve AB nüfusunun (yine 28-1 formatında) en az %65'inin onay vermesi gerekecektir. 50'nci Madde'de, muhtemel ayrılma anlaşmasının geri kalan Üye Devletler tarafından onaylanması gerektiği yönünde bir ibare bulunmamaktadır. Buna karşılık, üyelikten ayrılma sonucunda, yapılması gereken Antlaşma değişiklikleri ve diğer uluslararası anlaşmaların kalan 27 Üye Devlet tarafından ABA'nın 48'inci Maddesi uyarınca onaylanması gerekecektir.

AB'den ayrılmanın yasal sonucu, üyelikten ayrılma anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle birlikte AB Antlaşmalarının söz konusu devlette uygulanmasının durdurulmasıdır. Buna karşılık, AB müktesebatının içselleştirilmesi veya uygulanması için kabul edilen ulusal düzenlemeler, ulusal yetkili makamların bunları tadil etme ya da feshetme kararı alacağı güne kadar geçerliliğini korur. AB'nin münhasır yetki alanına giren konularda ise ayrılmak isteyen devletin önemli yeni düzenlemeler yapması gerekecektir. Buna karşılık gelecekte, üyelikten ayrılmak isteyen devlet ile AB arasında bir ilişkiden söz etmek için AB müktesebatının uygulanmasının tamamen durdurulmasının mümkün olamayacağının belirtilmesi gerekmektedir. Bunun yanında, AB'den ayrılma anlaşması, özellikle AB vatandaşlığından kaynaklanan haklar için ve AB düzenlemeleri için geçiş süreleri içerebilir. Bu kapsamda, diğer AB ülkelerinde yaşayan iki milyon Britanya vatandaşının ve Britanya'da yaşayan AB vatandaşlarının kazanılmış haklarının korunması, Brexit müzakerelerinde oldukça zorlu bir konu olarak öne çıkmaktadır.

50'nci Madde, AB'den ayrılma anlaşmasının kapsamı hakkında bilgi vermemekte, ancak anlaşmanın söz konusu devlet ile AB arasındaki ilişkilerin geleceği göz önünde bulundurularak hazırlanacağını belirtmektedir. Uzmanlar, anlaşmanın, AB'nin münhasır yetki alanında bulunan ticaret gibi konularda teknik nitelikte bazı düzenlemeleri kapsayacağı öngörüsünde bulunmaktadır. Britanya'nın AB ile gelecekteki ilişkilerini düzenleyecek anlaşmanın ise Brexit anlaşmasına paralel olarak müzakere edilmesi beklenmektedir.

Tablo 4: AB Üyeliğinden Ayrılmada İzlenecek Adımlar

Kaynak: Avrupa Parlamentosu Araştırma Servisi

ABA Madde 50:

1. Her Üye Devlet, kendi anayasal kurallarına uygun olarak Birlik'ten çekilmeye karar verebilir.

2. Çekilme kararı alan Üye Devlet, niyetini AB Zirvesi'ne bildirir. Birlik, söz konusu devletle, AB Zirvesi tarafından belirlenen yönlendirici ilkeler ışığında, bu devletin Birlik ile gelecekteki ilişkisinin çerçevesini dikkate alarak, çekilmeye ilişkin kuralları belirleyen bir anlaşmayı müzakere eder ve akdeder. Bu anlaşma, AB'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 218'inci Maddesi'nin 3'üncü paragrafına uygun olarak müzakere edilir. Anlaşma, Birlik adına, AP'nin muvafakatini aldıktan sonra, nitelikli çoğunlukla hareket eden Konsey tarafından akdedilir.

3. Antlaşmalar'ın ilgili Üye Devlete uygulanması, çekilme anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihte, bunun gerçekleşmemesi halinde, AB Zirvesi oybirliğiyle ve ilgili Üye Devletle mutabık kalarak süreyi uzatmadığı takdirde, 2'nci paragrafta belirtilen bildirimden iki yıl sonra sona erer.

4. 2 ve 3'üncü paragrafların amaçları doğrultusunda, çekilen üye devletin AB Zirvesi'ndeki veya Konsey'deki temsilcisi, AB Zirvesi veya Konsey'de kendisini ilgilendiren görüşmelere ve kararlara katılamaz. Nitelikli çoğunluk, AB'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 238'inci maddesinin 3'üncü paragrafının (b) bendine göre belirlenir.

5. Birlik'ten çekilen bir devlet Birliğe yeniden katılmak isterse, talebi 49'uncu Madde'de belirtilen usule tabi olur.

AB ve Britanya Arasında Yeni Dönem: İlişkilerin Gelecekteki Şekli

Britanya vatandaşlarının AB'den ayrılma kararı ve 50'nci Madde tartışmalarıyla eş zamanlı olarak, Britanya-AB ilişkilerinin ayrılık sürecinde ve sonrasında nasıl şekilleneceği gündeme getirilmesi gereken bir meseledir. Bu noktada tartışmalar, taraflar arasında kurulması öngörülen ilişki modelinin mallarla birlikte kişilerin serbest dolaşımını da içerip içermeyeceğinde düğümlenmektedir. Hâlihazırda AB tarafının, Britanya'ı kişilerin serbest dolaşımını da içeren modellere zorlamaya çalışacağı görüşü hâkimdir. Fakat 23 Haziran 2016 tarihli referandumda AB'den ayrılma taraftarı bloğun söyleminin merkezinde "bağımsız ve güvenli Britanya" vurgusu ile göçmen karşıtlığının yer aldığı düşünüldüğünde, kişilerin serbest dolaşımına ve göçmenlerin istihdamına yönelik bir politikanın Britanya tarafında kabul edilmesi kolay gözükmemektedir.

Böyle bir durumun hem Britanya hem de AB'nin geri kalanı için olumsuz sonuçlar doğurabileceği söylenebilir. Halihazırda Britanya, hizmetler sektörünün, finans sektörünün ve teknoloji sektörünün önemli bir bölümünü diğer AB üyesi ülkelerin vatandaşlarıyla karşılamaktadır. Öte yandan Londra'nın Avrupa'nın finans ve teknoloji merkezi olmasında kişilerin serbest dolaşımı ve hizmet sunma serbestliği önemli bir etken olmuştur. Dolayısıyla kişilerin serbest dolaşımına dayanmayan bir ilişki modelinde Britanya'nın hem ekonomik açıdan olumsuz etkilenmesi, hem de 500 milyonluk AB nüfusunda ileri düzeyde nitelikli göçmenleri ve AB fonlarını çekme kabiliyetini kaybetmesi olası görülmektedir. Peki böyle bir modelin gerçekleşmesi halinde halihazırda Britanya'da çalışmakta olan AB vatandaşlarının durumu ne olacaktır?

Güncel konjonktürde 2 milyondan fazla AB vatandaşı Britanya'da çalışmaktadır. Bununla birlikte Britanya'da AB vatandaşı olan göçmenlerin sayısı, olmayanlardan daha fazladır. 50'nci Madde'nin uygulamaya koyulmasıyla birlikte bu konular müzakere edilmeye başlayacaktır fakat aksi üzerinde anlaşılmadığı sürece, uluslararası hukuka göre hâlihazırda Britanya'ya yerleşmiş olan göçmenlerin ülkeden çıkarılmaya zorlanması mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte Britanya hukuk sisteminde, 5 senenin sonunda kalıcı ikametgâha ve vatandaşlığa başvurma hakkına ulaşıldığını da hatırlatmak gerekmektedir. Öte yandan ayrılma sürecinin gerçekleşmesinin ardından Britanya'ya seyahat ve göç şartlarına ilişkin tarafların çetin bir müzakereye tutuşacağı muhakkaktır. Tarafların karşılıklı olarak zor ulaşılan ve ağır bürokratik süreçler gerektiren vize rejimleri uygulaması şüphesiz ki olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

AB entegrasyonunun en önemli iki özelliğinden birinin serbest dolaşım olduğu gibi bir diğer kritik niteliği Birlik çapında uygulanan ileri seviye müktesebat oluşturmaktadır. Ayrılma sürecinde ve yeni ilişki modelinde Britanya'nın hâlihazırdaki ve geliştirilmekte olan AB müktesebatını tamamen bırakıp bırakmayacağı veya hukuki açıdan uyumu sürdürüp sürdürmeyeceği de hayati önem taşımaktadır. Britanya'nın AB hukukuyla uyumu bir kenara bırakmasının şimdiden öngörülebilir birtakım sonuçları dikkat çekmektedir. İlk olarak, bilindiği üzere AB çapında geçerli Genel Veri Güvenliği Tüzüğü'nün (GDPR) 2018 yılında bütün AB ülkelerinde yürürlüğe girmesi

hedeflenmektedir. Britanya'nın GDPR'a uyumlu yasal düzenlemeler gerçekleştirmemesi ve kişisel verilerin korunması mevzuatını AB standartlarına ulaştırmaması halinde Britanya merkezli kurumların AB vatandaşlarının kişisel verilerini depolama ve işlemesi imkansız hale gelecektir ve bu durum hem ekonomik hem teknolojik açıdan taraflara zarar veren sonuçlar doğurabilecektir. Öte yandan benzer şekilde adli ve cezai işbirliği ve göç yönetimi alanlarında işbirliğine yönelik gerekli mevzuatın oluşturulmaması da büyük ölçüde güvenlik ve insan hakları alanlarında olumsuz tabloların oluşmasına sebep olabilir.

Nihayetinde Britanya ile AB arasında nasıl bir model üzerinde mutabık kalınacağı, benzer nitelikteki ülkeler ve AB'nin geleceği açısından da büyük önem taşımakta ve yakından takip edilmektedir. Fakat Britanya, tarihte AB ile ortaklık ilişkisi yürütecek olan ilk ülke değildir. Çeşitli ölçeklerde çok sayıda ortaklık modeli AB ile farklı ülkeler arasında devam ettirilmektedir. Dolayısıyla Britanya modelinin nasıl şekillenebileceğini öngörebilmek için bu modelleri de mercek altına almakta fayda var.

Alternatif İlişki Modelleri

Halihazırda Norveç, İsviçre, Kanada gibi ülkelerle AB arasında farklı ilişki modelleri işlerliğini devam ettirmekte olsa da bütün bu modeller benzer sorular üzerine şekillenmektedir. Dolayısıyla Britanya'nın da AB ile ilişkilerini nasıl sürdüreceğini öngörebilmek adına, bu sorulara cevap araması gerekmektedir: Tarafların ekonomik ilişkileri nasıl şekillenecek? Britanya, AB'nin karar alma süreçlerine dahil olabilecek mi? Kişilerin serbest dolaşımı, hizmet sunma ve iş kurma serbestliği üzerine anlaşmaya varılacak mı? Bütün bu soruların merkezinde ise Britanya'nın Tek Pazar'a erişim sağlayıp sağlayamayacağı yatmaktadır.

Norveç Modeli: EEA'ya Dahil, AB'nin Dışında Olmak

Avrupa Ekonomik Topluluğu (EEA), 1994 yılında, AB üyesi olmayan Avrupa ülkelerine Tek Pazar'a erişimine imkân sağlamak üzere kurulmuştur. AB Üye Devletlerinin yanı sıra İzlanda, Lihtenştayn ve Norveç EEA'ya dahildir. EEA ülkeleri, istihdam, tüketicinin korunması, çevre ve rekabet alanlarındaki düzenlemeler başta olmak üzere Tek Pazar'a ilişkin AB kurallarını uygulamakla yükümlüdür. Buna karşılık, AB dışındaki EEA ülkelerinin; parasal birlik, Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası ile adalet ve içişleri politikalarına katılma yükümlülüğü bulunmamaktadır. Söz konusu ülkeler, AB ile Gümrük Birliği içerisinde bulunmadıkları için kendi tarifelerini belirleyebilmekte ve üçüncü ülkelerle STA müzakereleri yapabilmektedir. EEA ülkeleri, Tek Pazar'a erişim için AB bölgesel kalkınma fonlarına ve katıldıkları AB programlarına katkıda bulunmaktadır.

EEA üyeliği, bir yandan Britanya'nın Tek Pazar'a erişimine imkan sağlarken diğer yandan da AB entegrasyonunun diğer alanlarına dahil olmamasını mümkün kılacaktır. Bu model, Britanya'nın AB'nin ekonomik kazanımlarından yararlanmayı sürdürmesi ancak "daha yakın bir Birlik" hedefinden uzak durmasını destekleyen çevrelerce desteklenmektedir. Norveç modeli belli oranda Birlik ile ekonomik entegrasyon ve avantajlar içermekte olsa da, karşılığında kişilerin serbest dolaşımını gerekli kılmaktadır. Britanya'da AB'den ayrılma yanlısı bloğun kampanyalarının merkezine göçmen karşıtlığını koyduğu düşünüldüğünde, modelin ne kadar tercih edileceği soru işareti yaratmaktadır.

Öte yandan Norveç'in AB bütçesine yılda milyonlarca avro katkı sağlamakla yükümlü olduğu dikkate alındığında, Brexit taraftarlarının "tasarruf sağlamak için AB'den ayrılma" tezi ile de bu model örtüşmeyecektir. Son olarak Norveç, bu modelde en kritik kabul ettiği iki sektörü, balıkçılık ve tarımı koruma altına almış olsa da AB'nin karar alma süreçlerinde hiçbir söz hakkı bulunmamaktadır. Avrupa kıtasında yönlendirici ve lider rolü üstlenen Britanya, benzer bir durumu kabul etmesi halinde, dış politikası açısından olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalabilir.

İsviçre Modeli: AB ile İkili Anlaşmalar ve Tarafsızlık Vurgusu

Britanya'nın önümüzdeki dönemde AB ile ilişkilerini düzenlerken İsviçre modelini de dikkate alması gerekecektir. 1960 yılından bu yana Avrupa Serbest Ticaret Alanı (EFTA) üyesi olan İsviçre, EEA'ya dâhil değildir. EFTA'nın yanı sıra İsviçre, AB ile ilişkilerini büyük ölçüde ikili anlaşmalarla sürdürmektedir. Bu çerçevede İsviçre, AB hukukunun tamamına uyum sağlamakla yükümlü olmasa dahi, AB ile ilişkilerini sürdürdüğü ve serbest dolaşımın geçerli olduğu alanlarda müktesebatı yüklenmek zorundadır. Öte yandan İsviçre de AB bütçesine belli oranda katkı sağlamakta ve AB ile karşılıklı olarak kişilerin serbest dolaşımına izin vermektedir.

İsviçre, AB ile ticaret ilişkilerini 100'ün üzerinde sektör spesifik ikili anlaşma aracılığıyla gerçekleştirmekte olsa da, bu anlaşmalar hizmetler sektöründe Tek Pazar'a sınırlı erişim sağlamakta, bankacılık sektörüne ise erişim sağlamamaktadır. Britanya ekonomisinin %80'ini hizmetler ve bankacılık sektörlerinin oluşturduğu dikkate alındığında İsviçre modelinin Britanya için uygunluğu tartışmalıdır. Öte yandan İsviçre'de 2014 yılında göçün kota sistemiyle sınırlandırılmasına yönelik referandumda "evet" oyunun çıkmasının ardından AB tarafından sert bir tepki ortaya koyulmuş, ilgili anlaşmaların ve fonların durdurulması gündeme gelmiş, referandum sonuçları uygulamaya geçirilmemiştir. Dolayısıyla İsviçre modelinde taraflar arası serbest dolaşımın önüne geçilmemiştir.

Dış politika açısından ise Britanya ile İsviçre farklı noktalardadır. İsviçre tarihsel olarak tarafsızlığı benimsemiş bir siyasi kültürden gelmektedir. İsviçre NATO üyesi değildir ve BM'ye ise 2002 yılında üye olmuştur. Öte yandan İsviçre, AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik politikası karar mekanizmalarında da yer almamaktadır. Bununla birlikte AB'nin iç işlerine ve yapısına ilişkin kararların da parçası değildir. ABAD yargı yetkisine ise sivil havacılık gibi belirli konularda girmektedir.

Britanya ise tam tersi bir tarihsel perspektife sahiptir. BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesi arasında yer alan Britanya, dış politikasını, küresel ölçekte etki sahibi olmak üzerine şekillendirmektedir. AB'den ayrıldıktan sonra da bu yaklaşımın dışına çıkılması beklenmemektedir. Her ne kadar, Brexit'in ardından İskoçya'nın Britanya'dan ayrılması halinde Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika gibi bazı ülkelerin BM'nin kurumsal yapısını tartışmaya açacağı yönünde senaryolar gündemde olsa da gerçekçi durmamaktadır. Uluslararası barış ve güvenliğin korunması ile Rusya ve İran gibi başat aktörlerle dengenin sağlanması noktasında Britanya, AB'nin resmi karar alma mekanizmalarının dışında kalacak olsa da yadsınamaz ve tablonun dışında bırakılamaz bir güç olmaya devam edecektir.

Kanada Modeli: Serbest Ticaret Anlaşması Yeterli mi?

Brexit sonrası dönemde Britanya-AB ilişkilerinin geleceği tartışılırken Kanada modeli de sıkça gündeme gelen örnekler arasında yer almaktadır. Kanada ve AB arasında kapsamlı bir serbest ticaret anlaşması (CETA) için gerçekleştirilen çalışmalar 2009 yılından bu yana devam etmektedir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi halinde az sayıda gıda ürünü ve hizmetler haricinde, malların ticaretinde uygulanan gümrük vergilerinin büyük bir bölümü kaldırılacaktır. CETA kapsamına girebilmesi için, Kanadalı ihracatçıların, malların Kanada'da üretildiğini garanti altına almaları gerekecek ve ihracatı gerçekleştirdikleri alanlarda AB standartlarını sağlamaları zorunlu olacaktır. Öte yandan anlaşma bankacılık hizmetlerini kapsamadığından ve Britanya'nın finans merkezi rolünden ötürü, modelin uygunluğu tartışmalıdır.

STA'lar, güncel küresel sistemin önemli mekanizmaları haline gelmekte olsa da, Britanya için AB ilişkilerini bir STA üzerinden şekillendirmek yeterli olmayacaktır. Ortak karar alma ve politika geliştirme meselesi, kişilerin serbest dolaşımı tartışmaları ve doğrudan mal ticaretinin dışındaki alanlarda hukuki uyumun geleceğine, böyle bir model çözüm bulmamaktadır.

İlişkilerin Geleceği Denkleminin İki Bilinmeyeni: İskoçya ve Kuzey İrlanda

Britanya ve AB arasındaki ayrılma müzakereleri muhakkak ki çetin ve uzun soluklu geçecektir. Bununla birlikte ilişkilerin geleceğini etkileyeceği kesin olan bir denklem daha bulunmaktadır: İskoçya ve Kuzey İrlanda'nın durumu.

İskoçya ve Kuzey İrlanda'da seçmenlerin çoğunluğu AB'de kalmak istedikleri yönünde oy kullanmış olsa da (sırasıyla %62 ve %56) Britanya genelinde bu çabaları yeterli olmamıştır. Dolayısıyla referandumun hemen ardından İskoçya ve Kuzey İrlanda'nın Britanya'dan ayrılacağı senaryolar da tartışılmaya başlanmıştır. 2014 yılında İskoçya'da Britanya'dan ayrılık kararına ilişkin referandumda "hayır" oyunun kazanmasının temel sebeplerinden biri ironik şekilde Britanya'nın AB üyesi olmasıydır. Dolayısıyla, son gelişmelerin ardından, yeni bir referandum ihtimali tekrardan İskoçya'nın radarına girmiştir. İskoçya'nın Britanya'dan ayrılması halinde ise güncel durumda doğrudan AB'ye girebilmesi kolay görülmemektedir. Öyle bir durumda, AB ile sıfırdan katılım müzakerelerine mi başlanacağı yoksa hızlandırılmış bir modelin mi uygulanacağı tartışılmakta olsa; hatta Birleşik Krallığın ayrıldığı ama İskoçya, Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallığın parçası olarak AB'de kaldığı yapılar bile gündeme getirilmekte olsa da, İspanya Başbakanı Mariano Rajoy konuya açıklık getirmiştir:"Britanya ayrılırsa İskoçya da ayrılır."

Brexit'in Ardından AB'nin Dış ve Savunma Politikaları

Brexit'in dış ve savunma politikalarında da önemli etkiler doğuracağı öngörülmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi arasında bulunan, AB'nin en güçlü iki askeri gücünden biri ve NATO'ya en fazla katkıda bulunan AB üyesi olan Britanya'nın üyelikten ayrılmasıyla AB, doğudan ve güneyden gelen tehditlerin ele alınmasında NATO'ya ve ABD'ye daha bağımlı hale gelecektir. NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, Brexit kararına rağmen Bileşik Krallık'ın NATO'nun önemli müttefiklerinden biri olmaya devam edeceğini belirtmesine karşılık, Brexit'in Avrupa'da daha bölünmüş bir güvenlik ortamı ortaya çıkaracağına dikkat çekmiş ve bunun AB-NATO işbirliğini daha önemli hale getirdiğinin altını çizmiştir. İronik şekilde, AB'deki en NATO yanlısı ülkelerden birinin üyelikten ayrılma kararı, AB ile NATO arasındaki işbirliğinin derinleştirilmesini hızlandırmış ve 8-9 Temmuz 2016 tarihli NATO Varşova Zirvesi'nde bu doğrultuda bir AB-NATO Ortak Deklarasyonu imzalanmıştır.

Savunma alanında ise AB'nin başat bir rol üstlenmesine geleneksel olarak karşı çıkan Britanya'nın AB'den ayrılmasının, savunma alanında işbirliğinde daha iddialı adımlar atılmasına imkân vereceği düşünülmektedir. Bunun Almanya ve Fransa başta olmak üzere geri kalan Üye Devletler tarafından kararlaştırılacağını belirtmek gerekmektedir. Brexit kararının öncelikli sonucu olarak, AB ordusu kurulması tartışmaları yeniden gündeme taşınmıştır. Pratikte ise AB'nin en önemli askeri güçlerinden biri olan ve milli gelirinin %2'sini savunmaya ayıran ender NATO üyesi AB ülkeleri arasında yer alan Britanya'nın AB üyeliğinden ayrılması, AB'nin bu alandaki kabiliyetini de azaltacaktır. Britanya'nın, Brexit sonrasında da bir katılım çerçeve anlaşması imzalamak suretiyle AB Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası misyonlarına katılabilecek olmasına karşın, misyonun planlama süreçlerine katılımı mümkün olmayacaktır.

Genişleme politikası açısından ise Brexit ile birlikte, AB üyeliğine kabul edilmeyi bekleyen ülkeler, AB içerisinde önemli bir destekçi kaybedeceklerdir. Bunun yanında, Brexit sürecinin yönetilmesinin AB'nin bir numaralı önceliği haline gelmesiyle birlikte genişleme sürecinin AB'nin öncelikler listesinde daha da alt sıralara gerilemesi muhtemeldir. Bu duruma karşılık, Merkel ve Hollande, Batı Balkan ülkeleri liderleriyle Berlin Süreci kapsamında gerçekleştirilen 4 Temmuz 2016 tarihli Paris Zirvesi'nde Brexit kararıyla AB'nin genişleme stratejisinin değişmediği mesajını vermişlerdir. Britanya referandumunun ortaya koyduğu tablo ve önde gelen AB ülkelerinde artan popülizmin genişleme için elverişli bir ortama işaret etmediği görülmektedir. Bu açıdan, Brexit'in AB'nin genişleme sürecini yavaşlatacağı ihtimali güçlenmektedir.

BRİTANYA REFERANDUMU VE SİYASİ SONUÇLARI

Britanya'deki AB referandumunda halkın %52'sinin "AB'den ayrılalım" yönünde oy vermesi sonucunda ortaya çıkan ayrılma sürecinin 4 yıla kadar sarkabileceği uzun vadede konuya yönelik bir tespit yapmanın zorlukları dikkat çekmektedir. Ancak Brexit'in AB'nin geleceği açısından derin etkiler yaratması beklenmektedir. Referandumun en önemli etkilerinden birisi de, yarım asrı aşan bir tarihe sahip olan Avrupa projesini tehdit eden AB şüpheciliğinin tekrar gündeme taşımış olmasıdır. AB şüpheciliği bugün birçok Avrupa ülkesinde sosyal, ekonomik ve siyasi hayatı etkilemektedir. Broşürümüzün bu bölümünde AB şüpheciliğin Brexit ile ilişkisi tartışılacak ve bu bağlamda belirli ülkelerde referandumla birlikte artan AB şüpheciliği incelenecektir. Şüphecilik incelenirken bu konuyla ilgili siyasi partilerin görüş ve hedeflerine de yer verilecektir.

Britanya Referandumu Sonrası Avrupa'da Artan AB Şüpheciliği

Avrupa entegrasyonuna, kuşku, güvensizlikle yaklaşma, karşı çıkma anlamında kullanılan AB şüpheciliği (Euroscepticism) kavramının kaynağı olarak her zaman Britanya gösterilmiştir. Hatta hatırlanacağı üzere bu kavram ilk kez 1986 yılında dönemin Britanya Başbakanı Margaret Thatcher'ın AB'ye olumsuz tavrı bağlamında kullanılmıştı. Ne var ki, "AB şüpheciliği" kavramı günümüzde sadece Britanya ile sınırlı değildir. AB'nin karar alma mekanizmalarının yavaş işlediği, küresel sorunlara cevap vermekte ciddi sorunlar yaşadığı, sadece Ada sakinlerinin şikâyet ettiği bir durum değil. Aksine söz konusu sorunlar Avrupa'da yaygın bir tartışma konusu. AB şüpheciliğinin Maastricht Antlaşması sonrasında Avrupa genelinde güçlenmeye başladığına inanılıyor. 2008 küresel mali krizi ve bu krizin AB içinde yarattığı ciddi sorunlar, "avro krizi", Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan mülteci akını AB şüpheciliğini güçlendirmiştir.

PEW araştırma kuruluşunun 4 Nisan-12 Mayıs 2016 tarihleri arasında 10 AB üyesi ülkede (Polonya, Macaristan, İtalya, İsveç, Hollanda, Almanya, İspanya, Britanya, Fransa, Yunanistan) yaptığı araştırmanın sonucu, bu yaklaşımın Avrupa'nın genelinde yükselişte olduğunu göstermektedir. PEW araştırmasının yapıldığı 10 ülke AB nüfusunun %80'ini barındırıyor ve bu ülkeler AB GSMH'sinin %82'sine sahip. Bu 10 ülkenin toplamında AB'ye olumlu bakanların oranı %51, olumsuz bakanların oranı %47'dir. Entegrasyon çerçevesinde Brüksel'e verilen bazı yetkilerin ulusal hükümetlere geri verilmesini isteyenlerin oranı %42, Brüksel'e daha fazla yetki devredilmesini isteyenlerin oranı %19'dur. PEW araştırması ayrıca insanların ideolojik duruşları ile AB'ye bakışları arasındaki bağı da incelemiştir. AB şüpheciliği, İspanya gibi bazı ülkelerde sol kesimler arasında daha güçlü olsa da ağırlıklı olarak sağ-muhafazakâr kesimlerden kaynaklanmaktadır.

Nitekim 24 Haziran 2016'dan sonra sağcı liderlerden gelen referandum çağrıları bunun en belirgin örneğidir. Hatırlanacağı üzere Hollanda'da göçmen karşıtı duruşuyla bilinen Geert Wilders, ülkesinin AB üyeliği konusunda referanduma gidilmesi çağrısında bulunmuştu. Yapmış olduğu açıklamada Wilders, "Kendi ülkemizin, paramızın, sınırlarımızın ve göç politikamızın kontrolünde biz olmak istiyoruz" demişti. Benzer bir çağrı da Fransa'dan gelmişti. Fransa'da ki Ulusal Cephe (Front National, FN) Partisi'nin lideri Marine Le Pen, Fransa'da da ülkenin AB üyeliği için referandum yapılmasını istemişti. Le Pen Twitter sayfasına, "Özgürlüğün zaferi" yazmış ve şu yorumda bulunmuştu: "Şimdi aynı referandumun Fransa'da ve AB üyesi diğer ülkelerde de yapılması gerekir." Le Pen'in yardımcısı Florian Philippot da, Twitter sayfasına, Britanya'nın AB'den ayrılma kararına atıfla, "Şimdi sıra bizde. #Brexit #Frexit" yazmıştı. Göçmen ve AB'nin ortak para birimi avro karşıtı söylemleriyle de bilinen Ulusal Cephe Fransa'da, İngiliz halkına AB'den ayrılma yönünde oy kullanması çağrısı yapan tek partiydi.

Özetle, Brexit AB'nin prestijini zedelemiştir. Avrupa entegrasyonu açısından bir gerileme anlamı taşıyan Brexit, diğer Üye Devletlerdeki Birlik karşıtlarına güç vermiş ve kendi ülkelerinde Brexit tarzı referandumlar yapma yolunda adımlar atmalarına neden olacaktır. Bu durumun somut göstergeleri olarak yukarıda da açıklamalarına yer verilen; Fransa'da Le Pen'in Frexit yapılması çağrısı ve Hollanda'da Özgürlük Partisi (Partij voor de Vrijheid, PVV) lideri Geert Wilders'in AB referandumu yapılması gerektiğini açıklaması gösterilebilir. Peki, kimdir bu partiler? Hedefleri nedir? Oy oranları nedir? Bu gibi sorulara daha yakından bakmak gerekir. Fakat bütün sorulardan önce giderek tırmanmakta olan AB şüpheciliği kavramına anlamakta yarar var.

AB Şüpheciliği Nedir? Nasıl Gelişmiştir?

Avrupa şüpheciliği veya başka anlamıyla AB karşıtlığı, genellikle AB fikirlerini ve kurumlarını eleştiren veya doğrudan karşı çıkan insanların siyasi görüşüne denir. Söz konusu şüpheciliğin temel kaynağına bakıldığında; öncelikle Avrupa bütünleşme projesinin Avrupa ulus devletlerini zayıflattığı düşüncesi olmakla beraber, Avrupa şüpheci olan kişiler bu bütünleşmeyi yavaşlatmak, durdurmak veya topyekûn olarak tersine çevirmeyi arzulamaları bu düşüncenin kaynağını oluşturmaktadır. Buna ek olarak, AB şüpheciliğin altından AB kurumlarının demokrasi açığı olduğu (*democratic deficit)*, AB kurumlarının fazla bürokratik bir yapısı olup ve halklardan uzak oldukları da dile getirilmektedir.

Buna ek olarak AB şüpheciliğinin katı ve ılımlı kategorilere ayrıldığını da belirtmek gerekir. Katı AB şüpheciliği, AB'ye topyekûn karşı olmakla birlikte bu görüşe sahip partiler ülkelerinin AB'den ayrılmasını talep etmektedir. Buna örnek olarak Fransa'da Ulusal Cephe ve Hollanda'da Özgürlük Partisi verilebilir. Buna karşın ılımlı AB şüpheciliği ise AB'nin hâlihazırdaki altyapısına karşı çıkarken, AB'den ayrılmayı talep etmemektedir. Bu görüşü benimseyen siyasi partiler, AB'nin özellikle federal bir yapıya dönüşmesine karşı çıkmaktalar. Polonya'daki Kanun ve Adalet Partisi (Prawo i Sprawiedliwość, PiS) bu görüşe sahiptir.

AB şüpheciliği, 1957 yılında imzalanan ve AB kurumlarının temelini oluşturan Roma Antlaşması'na kadar uzanmaktadır. Örneğin, 1954 yılında Fransa'da yapılan Avrupa Savunma Topluluğu'nun (European Defence Community) kurulmasına ilişkin parlamento oylamasında De Gaulle ve Komünist Partili parlamento üyeleri katılma fikrine karşı çıkmıştır. Bunun temel nedeni ise bu toplulukta Federal Almanya'nın bulunacak olması ve parlamento üyelerinin aklında Almanya'nın yeniden silahlanma fikrinin oluşmasıdır.

1992 yılında Hollanda'nın Maastricht kentinde imzalanan ve AB'nin Kurucu Antlaşması ile beraber AB şüpheciliğinin birçok üye ülkede arttığı söylenebilir. AB'ye verilen yetkilerin ticaret gibi alanlardan daha çok dış politika, sosyal güvenlik, eğitim ve kültür gibi alanlara da kayması sonucunda Üye Devletlerde, "Maastricht sonrası bunalım" yani Üye Devletlerin AB'ye karşı bir tepki olarak desteklerini azaltması söz konusu olmuştur.

AB şüpheciliği farklı AB üye ülkelerinde Avrupa entegrasyonuna ilişkin atılan adımlara yönelik düzenlenen referandum sonuçlarından yansıma da bulduğu söylenebilir. Buna örnek olarak, 1992 yılında Danimarka'da Maastricht Antlaşması'na ilişkin düzenlenen referandumda, seçmenlerin %49,3'ü Maastricht Antlaşması'na karşı oy vermişti. Buna rağmen 1993 yılında düzenlenen ikinci referandumda seçmenlerin %56,7'si söz konusu Antlaşmayı kabul etmişti. Aynı şekilde, 2005 yılında Fransa ve Hollanda'da AB Anayasası'na ilişkin referandumda, sırasıyla, Fransız seçmenlerin %54,68 ve Hollandalı seçmenlerin %61,54'ü söz konusu anayasaya karşı oy vermişti. Danimarka örneğine benzer bir şekilde İrlanda'da 2008 yılında Lizbon Antlaşması'nın kabulüne ilişkin düzenlenen referandumda İrlandalı seçmenlerin %53,4'ü söz konusu Antlaşmaya karşı oy verirken, 2009 yılında düzenlenen ikinci referandumda ise İrlandalı seçmenlerin %67,13'ü 2008'de olan referandumun tersine oy kullandı.

AB Şüpheciliğinin Başlıca Aktörleri

Marine Le Pen

Hâlihazırda Avrupa genelinde, AB şüpheciliğin en önemli aktörlerinden biri olan Fransa'nın Ulusal Cephe Partisi olarak ortaya çıkmaktadır. 2011 yılında partinin kurucusu Jean-Marie Le Pen'in kızı Marine Le Pen partinin başkanlığına gelmesiyle beraber, Fransız siyasi arenasında Ulusal Cephe'nin öneminin gitgide büyüdüğü görülmektedir. Radikal sağ partilerin uzmanlarına göre, Marine Le Pen'in babasının antisemitik ve diğer ırkçı sayılabilecek demeçlerden uzaklaşmasının partiyi daha merkezi bir konuma koyduğu dile getirilmektedir. Buna rağmen, partinin AB'ye karşı tutumu incelendiğinde, Fransa'da Britanya'da düzenlenen Brexit referandumuna benzer bir referandumun düzenlenmesini talep eden başlıca partilerden biri olarak yerini almaktadır. 2002 yılında, partinin lideri Jean-Marie Le Pen'in, açıkça Fransa'nın AB'den çıkmasını ve Fransız frangına tekrar dönmesini talep ettiğini hatırlatmakta fayda var. Aynı şekilde, Marine Le Pen, partisinin tüm AB antlaşmalarına karşı olduğunu ve 2017 Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanması durumunda, Fransa'nın AB'den çıkmasına ilişkin bir referandum düzenleyeceğini ifade etmiştir. Ulusal Cephe, 2004 AP seçimlerinde, %25 oy elde edip Fransa'nın AP'deki en önemli partisi olarak yerini almıştır.

AB şüpheciliğinin yaygın bir şekilde görüldüğü diğer bir ülke ise Hollanda'dır. Geert Wilders'in yönettiği Özgürlük Partisi 2006 yılında kurulmuştur. Ulusal Cephe gibi, Özgürlük Partisi de Hollanda'nın AB'den ayrılmasını talep etmektedir. Wilders, bu kapsamda Britanya'daki gibi buna dair bir referandumun düzenlenmesini açık bir şekilde ifade etmektedir. Buna ek olarak, Fransa'da görüldüğü gibi, partinin desteklediği fikirleri klasik radikal sağ partilerin antisemitik görüşlerinden uzaklaşıp daha merkezi bir konuma getirilmektedir. Ancak, diğer birçok AB üye ülkesindeki gibi, partinin platformunda İslam ve genel olarak göçmen karşıtlığı önemli bir yer tutmaktadır.

Diğer ilginç bir örnek ise Almanya olarak ortaya çıkmaktadır. AB'nin ekonomik lokomotifi olarak algılanan Almanya'da, 2013 yılında "Almanya İçin Alternatif "(Alternative für Deutschland, AfD) adı altında bir parti ortaya çıkmıştır. Diğer örneklere göre AfD, daha çok "ılımlı" AB şüpheciliğini barındıran bir partidir. Örneğin Almanya'nın Avro Alanı'ndan çıkmasını talep eden parti üyeleri, Almanya'nın AB'de çıkmasına destek vermemektedir. İsviçre'deki doğrudan demokrasi modelini savunan parti, Avro Alanı'nın dağılması yönündeki görüşlerinin yanında göçmen karşıtlığı ile de tanınmaktadır. Aşağıdaki tabloda AB üye ülkelerinde AB şüpheciliği görüşlü partileri görebilirsiniz:

Tablo 5: AB Üye Devletlerinde AB Şüpheciliği Görüşündeki Partiler			
	Katı AB Şüpheciliği	**Ilımlı AB Şüpheciliği**	**Diğer**
Almanya	Die Republikaner DVU NPD AfD Bürger in Wut	Die Linke SPD (bir bölüm) CSU	
Avusturya		FPÖ BZÖ	
Belçika	Vlaams Belang FN		
Bulgaristan	Ataka VMRO BBT		
Çek Cumhuriyeti	KSCM SPR-RSC	ODS	
Danimarka	Folkebevaegelsen mod EU JuniBevægelsen DF Enhedlisten Fremskridtspartiet	SF	
Estonya	EIP	Keskerakond	
Finlandiya	SKP	Perussuomalaiset KD	
Fransa	Parti de gauche PCF LO MNR UPR	MRC MPF NPA DLF	Ligue du Sud
GKRY		ERAS	
Hırvatistan	HSP		
Hollanda		GroenLinks SP PVV ChristenUnie	
Britanya	UKIP	Conservative Party	Labour Party
İrlanda		Green Party Socialist Party Sinn Fein	
İspanya		Podemos	

AB Üye Devletlerinde AB Şüpheciliği Görüşündeki Partiler			
	Katı AB Şüpheciliği	**Ilımlı AB Şüpheciliği**	**Diğer**
İsveç	Vänsterpartiet Miljöpartiet	Centerpartiet SAP Junilistan	
İtalya	Movimiento 5 Stelle Lega Nord Fratelli d'Italia	Forza Italia	
Letonya	LNNK		
Litvanya		LCP	
Lüksemburg		ADR Dei Lenk	
Macaristan	Jobbik	Fidesz	LMP
Malta		EUD Malta Partit Laburista	
Polonya	Samoobrona LPR Nowa Prawica	PiS Solidarna Polska	
Portekiz	PCP Bloco de Esquerda	Os Verdes	
Romanya		PRM Noua Republica	
Slovakya	SNS		
Slovenya		Slovenska Nacionalna Stranka	
Yunanistan	LAE LAOS Kinima den Plirono AN.EL ANTARSYA Altın Şafak KKE	POLAN Synaspismos To Kinima	SYRIZA

Kaynak: Aleks Szczerbiak ve Paul Taggart, "The Party Politics of Euroscepticism in EU Member States and Candidate States", SEI Working Paper No 51, Sussex European Institute, Nisan 2002 Erişim tarihi: 14/07/2016.

Sonuç olarak, Britanya'daki AB referandumunda halkın AB'den ayrılalım yönünde oy vermesinin AB'nin geleceği açısından derin etkiler yaratması beklenmektedir. Referandumun en önemli etkilerinden birisi de, yarım asrı aşan bir tarihe sahip olan Avrupa projesini tehdit eden AB şüpheciliğinin tekrar gündeme taşımış olmasıdır. Siyasi yelpazenin gerek sağında, gerekse solunda olmak üzere son yıllarda güçlenen, özellikle Fransa'daki Ulusal Cephe, Almanya'daki Almanya için Alternatif, Britanya'daki Britanya Bağımsızlık Partisi, İsveç Demokratları, Avusturya'nın Özgürlük Partisi ve Hollanda'daki Geert Wilders'in Özgürlük Partisi gibi aşırı sağ partiler, Britanya'daki referandum sonuçlarını zaten giderek artan göç karşıtı ile AB karşıtlığı memnuniyetsiz seçmen arasındaki destek tabanlarını genişletmek için kullanmaları öngörülmektedir.

BRİTANYA REFERANDUMU VE EKONOMİK SONUÇLARI

Britanya'nın AB'den ayrılmasına ilişkin tartışma ve yaratacağı siyasi etkilerin yanı sıra söz konusu siyasi kararın önemli ekonomik etkilere de yol açması söz konusudur. AB'nin ikinci büyük ekonomisi olan Britanya'nın Birlik'ten çıkmasının, siyasi kararın alınmasıyla birlikte hemen başlayan ve halen gözlemlediğimiz kısa dönemdeki etkileriyle birlikte, orta ve uzun dönemde gerek AB ekonomisi gerek Britanya ekonomisine önemli etkileri olacaktır. Britanya'nın AB'den ayrılmasına ilişkin çeşitli senaryolar ve sonuçlarına yönelik yapılan araştırmaların büyük bir bölümü ayrılmanın ekonomik maliyetinin yüksek olacağı yönündedir.

Brexit'in Britanya Ekonomisi Üzerine Etkileri

Britanya AB'ye üye olmadan önce G7 ülkeleri arasında en düşük büyüme oranına sahip ülke iken 1973 yılında AB'ye üye olmasından sonra G7 ülkeleri arasında en hızlı büyüyen ülkelerinin başında gelmiştir. Britanya'nın büyümesindeki bu artışta ülkede uygulanan yerinde ekonomi politikalarının ve reform programının olumlu etkisi olmakla birlikte ülkenin AB Tek Pazarı'nın içinde olması ve GSYH ve ticaret hacmi bakımından dünyanın bu en büyük pazarına doğrudan erişim sağlayabilmesi de etkili olmuştur. Britanya'nın uluslararası rekabet gücünün gelişmesi ve ekonomisinin büyümesinde etkili olan faktörlerin başında AB üyeliği gelmektedir.

OECD'nin tahminlerine göre Britanya'nın AB'den ayrılmasının etkisiyle GSYH'sinin 2020'ye kadar %3 oranında daralması öngörülmektedir. 2030'a kadar ise merkezi senaryoya göre GSYH'nin %5 azalacağı tahmin edilmektedir. Karamsar tabloda söz konusu daralmanın daha da fazla olacağı öngörülmektedir. Brexit'in yakın dönemde diğer AB ülkelerine de olumsuz etkilerinin olması söz konusudur.

Brexit referandumunun hemen sonrasında gelişen Britanya'nın AB ile ilişkilerindeki belirsizlik ortamında paundun dolara karşı değeri son 30 yılın en düşük değerine inmiş ve Britanya finans piyasaları düşüş göstermiştir.

Henüz referandum gerçekleşmeden önce gelişen belirsizlik ortamı son dönemde Britanya'da büyümeyi zayıflatmıştır. Britanya'nın AB'den çıkmasının çok çeşitli yollardan AB ekonomisini olumsuz yönde etkilemesi beklenmektedir. Bütün bu etkilerin de büyümeyi yavaşlatması beklenmektedir.

Kısa vadede Britanya ekonomisinin finansman imkânları ve şartlarının zorlaşması ve zayıf tüketici güveni; orta ve uzun vadede ise ülkenin AB Tek Pazarı'ndan çıkmasının yol açacağı etkilere maruz kalması beklenmektedir. Bilindiği gibi Britanya'nın AB'den çıkması AB Tek Pazarı'ndan da çıkmasını beraberinde getirecektir. Malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbestçe dolaşımına dayanan bir pazara Britanya'nın dâhil olmaması ülke ekonomisine yüksek ticaret bariyerleri ve işgücünün hareketliliğinde sınırlamalar şeklinde yansıyacaktır. Uzun vadede Brexit'in sermaye, göç ve teknik gelişmeler alanlarında yapısal etkilerinin olması beklenmektedir. Özellikle işgücü verimliliğinde azalış, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında düşüş ve becerileri yüksek işgücünde azalışa yol açması şaşırtıcı olmayacaktır.

Brexit'in Kısa Vadede Etkileri

Kısa vadede Brexit kararının derinleşen ekonomik belirsizlik ortamında tüketici güveninin azalması sonucu tüketici harcamalarının ertelenmesinin yanı sıra risk primlerinin artmasına ve finansal koşulların zorlaşmasına yol açması beklenmektedir. Bu gelişmeler neticesinde de finansman imkânlarının maliyetleri artacaktır.

Yüksek sermaye çıkışları ve sermaye girdilerinde düşüş ya da duraklama ise GSYH'nin %7'sine ulaşacağı tahmin edilen cari işlemler açığının finansmanını zorlaştıracaktır.

Britanya AB'den ayrılmasıyla birlikte Tek Pazar'a sınırsız erişim imkanını ve AB'ye üye olmayan 53 ülkeye tercihli erişimini kaybedecektir. Britanya bu durumda ticaretini ülkenin AB'ye üye olmadan önceki gibi DTÖ kuralları tarafından yönlendirecek bu da daha yüksek gümrük vergileri ve Tek Pazar'a erişimde, başta mali hizmetler için olmak üzere başka engellerle karşı karşıya kalması anlamına gelecektedir. Britanya'nın AB'den çıkması nedeniyle tercihli erişim sağladığı üçüncü ülke piyasalarına ilave engellerle karşı karşıya kalması söz konusudur.

AB üyeliğinin Britanya ekonomisine sağladığı bir diğer önemli fayda ise AB ülkelerinden kaynaklanan göçmenlerdir. Britanya'da 2 milyondan fazla istihdam alanı AB içi göçmenler tarafından doldurulmuştur. Brexit'ten sonra işgücünün serbest dolaşımının sınırlanması ve Britanya ekonomisinin zayıflaması Britanya'ya göçe ilginin azalmasına yol açacaktır.

Brexit'in Britanya'yı da aşan bir finansal şoka yol açması ihtimali de söz konusudur. Diğer para birimlerinin pounda karşı değer kazanması durumu daha da ciddi hale getirmektedir. 2020'ye kadar bütün bu etkilerin Britanya GSYH'sinde %3 oranında bir azalışa yolacağı tahmin edilmektedir. AB'de ise bu kaybın %1 oranında olması beklenmektedir.

Brexit'in Uzun Vadede Etkileri

Brexit'in Britanya ekonomisi üzerinde önemli yapısal etkilerinin olması beklenmektedir:

Tek pazara erişim sadece ticaret acısından değil doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) açsından da önem taşımaktadır. Britanya'nın AB'den ayrılmasıyla birlikte AB'den Britanya'ya DDY akışları da kesilecektir. Bunun sonucunda Britanya'ya yönelen DYY'ler düşecek ve sermaye stoku da zamanla azalacaktır. Britanya'da DYY azalışının ticaret ve inovasyon üzerine de olumsuz etkileri olacaktır.

Ticaret ve yatırımlar uzun vadede GSYH büyümesinin önemli unsurlarıdır. Brexit dolayısıyla ticarette düşük dışa açıklık, düşük inovasyon düzeyinin yanı sıra teknik gelişme ve verimlikte azalmaya yol açacaktır. Britanya'da DDY ve göçün azalması dolayısıyla işgücünün sağladığı beceri ve yetenek havuzu küçülecektir. Bütün bu gelişmeler de büyümenin azalmasına yol açacaktır.

Britanya'nın mal ve işgücü piyasaları OECD ülkeleri içinde en esnek piyasalardır. Brexit ile birlikte Britanya'nın daha ileri seviyede serbestleşmeye yönelmesi söz konusu olabilecektir. Ancak Britanya'ya sağlayacağı kazanımlar düşük düzeyde kalacaktır.

2030'a kadar Britanya AB'de kalması durumunda sağlayacağı büyüme oranından %5 daha az büyüme oranında sahip olacağı tahmin edilmektedir. Brexit sonrasında AB üye ülkeleri, Britanya'nın dünya ticaretindeki payının AB'ye kıyasla görece daha düşük olması nedeniyle ve şokun etkilerinin ortadan kaldırılması için uygulacak politikaların sonucunda nispeten daha az etkilenecektir.

Üretimdeki azalışa ilave olarak, Brexit'in neden olacağı çeşitli şokların kümülatif etkisinin Brexit'in sağlayacağı katkılardan daha fazla olması bekleniyor.

Brexit'in AB Bütçesi Açısından Etkileri

Britanya AB'ye üye olduktan sonra Birlik bütçesine yapmış olduğu katkılarla bütçe harcamalarından aldığı pay arasındaki dengesizliğin giderilmesi amacıyla 1985'te bir düzeltme mekanizması oluşturulmuştur. Britanya'nın bütçe dengesizliği, KDV ve GSMH bazlı ödemelerinde indirim yapılarak azaltılmaktadır. Bu düzeltmenin maliyeti diğer Üye Devletler tarafından AB GSMH'sı içerisindeki paylarına göre paylaşılmaktadır.

Britanya'nın AB'den ayrılması sonucu AB bütçesine sağladığı katkıyı kesmesinin Britanya ekonomisine yılda ülkenin GSYH'sinin %0,3 - 0,4'ü gibi düşük bir oranda mali tasarruf sağlayacağı tahmin edilmektedir. Öte yandan Britanya'nın AB'den ayrılmasının yol açacağı düşük ekonomik büyüme oranının ülkenin mali yapısına getireceği olumsuz etkinin AB bütçesine katkısınının sona ermesi ile sağlayacağı tasarruftan daha fazla olacağı tahmin edilmektedir (OECD Economic Policy Papers 2016). Britanya'nın 2016'da AB bütçesine katkısı 19,4 milyar avrodur. Buna karşılık 7 milyar avro bütçeden gelir elde etmektedir

Son AB Mali Çerçevesi'nin 2014-2020 dönemini kapsaması itibarıyla bu döneme ilişkin yapılan varsayım ile 2014-2020 yıllarında Britanya'nın AB bütçesine katkısının GSYH'sinin %0, 5'i oranında olması öngörülmüştür.

Tablo 6: Üye Ülkelerin AB Bütçesine Katkıları (%)

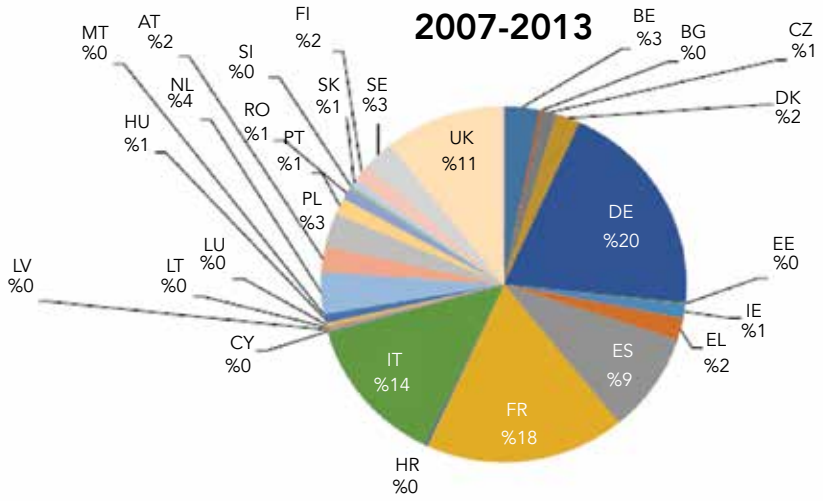

Brexit'in AB Ekonomisine Etkileri

Britanya'nın AB'den ayrılması AB için de önemli bir kayıptır. AB'nin en büyük ikinci ekonomisinin ayrılmasının AB için birçok olumsuz etkilerinin olması beklenmektedir.

Öncelikle kısa dönemde, Britanya'nın AB'den ayrılma kararının yarattığı belirsizlik ortamının Britanya'ya olduğu kadar AB ekonomisinin büyüme rakamlarına diğer küresel ve dış faktörlerle birlikte olumsuz yansıması beklenmektedir. Üye ülkelerde gerçekleştirilmesi öngörülen ekonomik reformlarda yavaşlama meydana gelmesi muhtemeldir. Brexit'in olası diğer önemli bir etkisinin ise bankacılık ve finans piyasaları üzerinde görülecektir. Bu açıdan kırılgan ve finansal risklere daha açık üye ülkelerde bu etki daha güçlü olacaktır. Düşük büyüme ve düşük enflasyon ortamı da Avro Alanı'nı şoklara daha açık hale getirmektedir. Avro Alanı'nın orta vadeli görünümü IMF'nin son değerlendirmelerine göre, yüksek işsizlik oranı, artan kamu açığı ve kamu borcu ve birtakım yapısal zayıflıklar nedeniyle orta karar bir görünüm sergilemektedir. (IMF Report on Eurozone, 8 July 2016)

Britanya Almanya'dan sonra AB bütçesine en fazla katkı sağlayan ülke konumundadır. Bu açıdan Britanya'nın AB'den ayrılmasıyla AB, bütçesine katkı yapan en önemli üyesini kaybetmektedir. Bu kaybın diğer üye ülkeler tarafından doldurulması ya da AB bütçesinde harcamaların kısılması yoluyla karşılanması gerekecektir. Bunun da söz konusu açığın kapatılması amacıyla mevcut katkı seviyelerinde %5,8 oranında ilave bir katkıyı gerektirmesi öngörülmektedir. (Global Counsel, BREXIT: The Impact On The UK And The EU June 2015)

BRİTANYA VE AB'NİN TİCARİ ENTEGRASYONUNUN GELECEĞİ

23 Haziran 2016 tarihinde Britanya'da gerçekleştirilen referandum öncesinde ve sonrasında en fazla tartışılan konulardan biri ülkenin AB ile ticari entegrasyonunun geleceği idi. Referandum sonucunun AB'den ayrılma yönünde olması, Britanya için AB ile ticaret politikasını yeniden şekillendirmek anlamına geliyor. Elbette Brexit'in gerçekleşmesi halinde bunun Britanya ve AB üzerinde etkisi olacak ve bu iki aktörün üçüncü ülkelerle olan ticaretini de doğrudan etkileyecek.

Britanya'nın Dış Ticareti

AB'nin GSYH'sinin yaklaşık %15'ini oluşturan Britanya AB'den bağımsız olarak da dünya ticaretinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle hizmet ticaretinde üstünlüğü olan Britanya'nın en önemli ticaret ortaklarının AB, ABD ve Çin olduğu görülmektedir. AB ihracatının onda birini Britanya'ya yaparken Britanya'nın ihracatının yarısını AB'ye yapması Brexit sonrası ticari entegrasyonun şekillendirilmesinde en fazla dikkate alınacak unsurlardan biri olacaktır.

Tablo 7: Britanya'nın Dünya Ticaretindeki Yeri (2014)

		İhracat	İthalat
Mal Ticareti	Dünya ticaret sıralamasındaki yeri	10	5
	Dünya toplam ihracatındaki payı (%)	2,66	3,58
Hizmet Ticareti	Dünya ticaret sıralamasındaki yeri	2	5
	Dünya toplam ithalattaki payı (%)	6,83	4,12

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü

Tablo 8: Britanya'nın En Önemli Ticaret Ortakları (2014)

İhracat ortakları	Toplam ihracatındaki payı (%)	İthalat ortakları	Toplam ithalatındaki payı (%)
AB-28	47,3	AB-28	54,5
ABD	12,6	Çin	9,2
İsviçre	6,9	ABD	8,4
Çin	5,1	Norveç	4,1
Hong Kong, Çin	2,4	Kanada	2,0

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü

Tablo 9: Britanya'nın AB İçerisindeki En Önemli Ticaret Ortakları

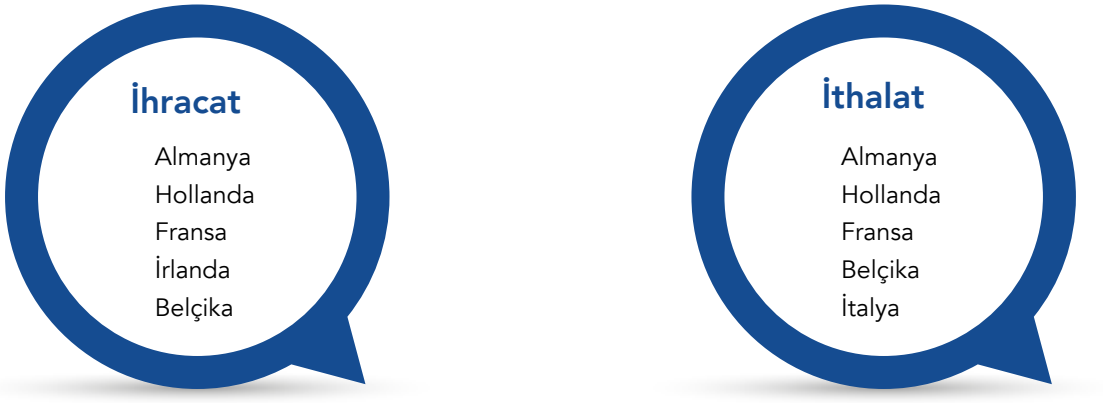

Tablo 10: Mal ve Hizmet İhracatının Dağılımı (2014, %)

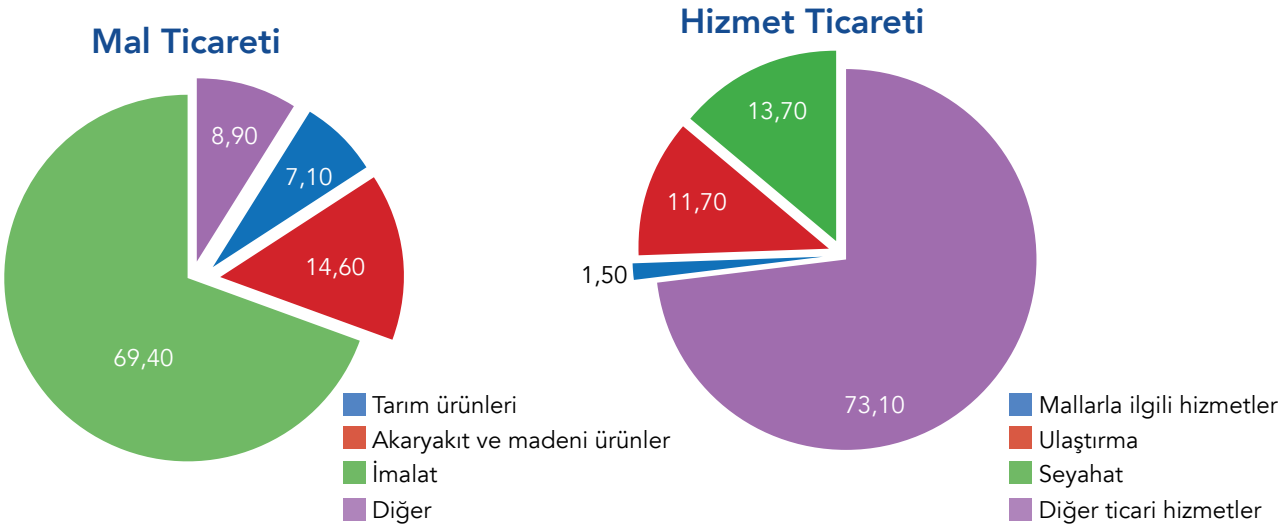

Tablo 11: Mal ve Hizmet İthalatının Dağılımı (2014, %)

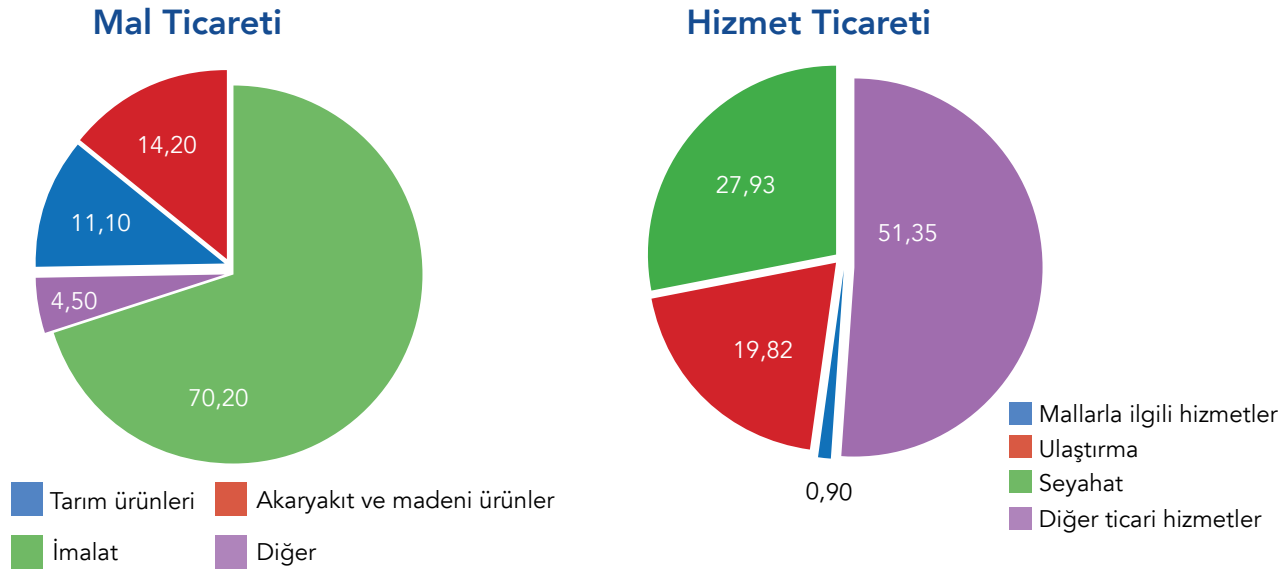

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü

Tablo 12: Britanya'nın AB Dışı Ülkelerle İhracatı

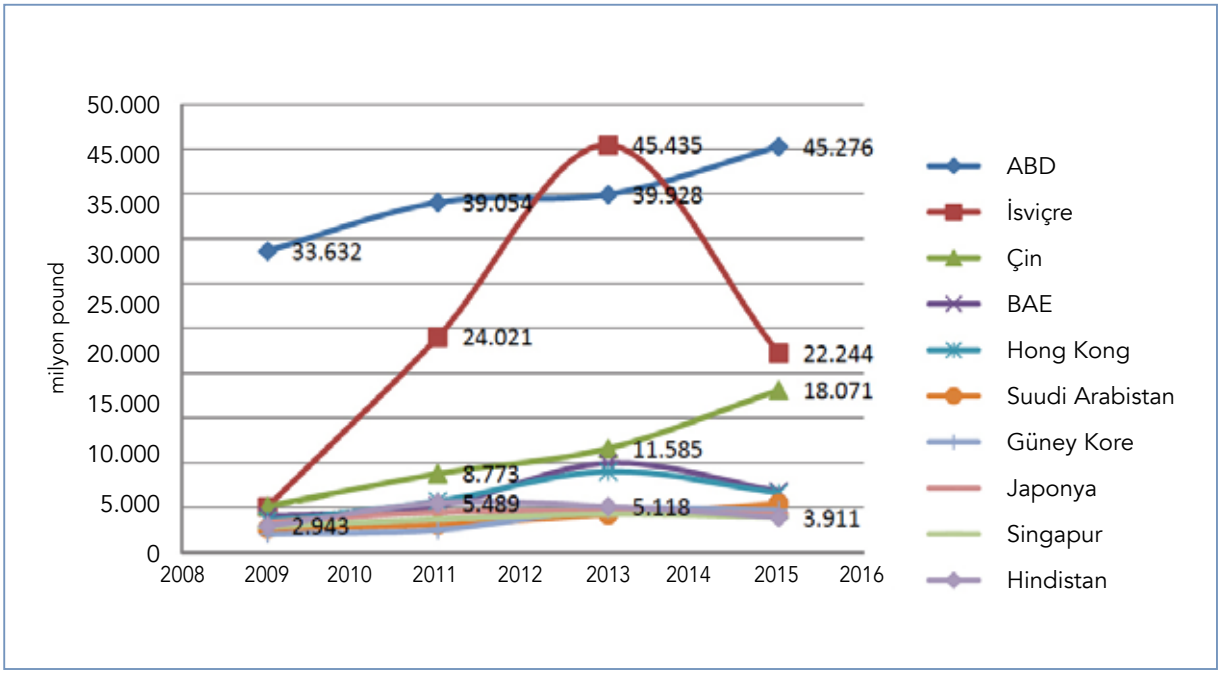

Kaynak: Britanya Ticaret Bakanlığı

Tablo 13: Britanya'nın AB Dışı Ülkelerle İthalatı

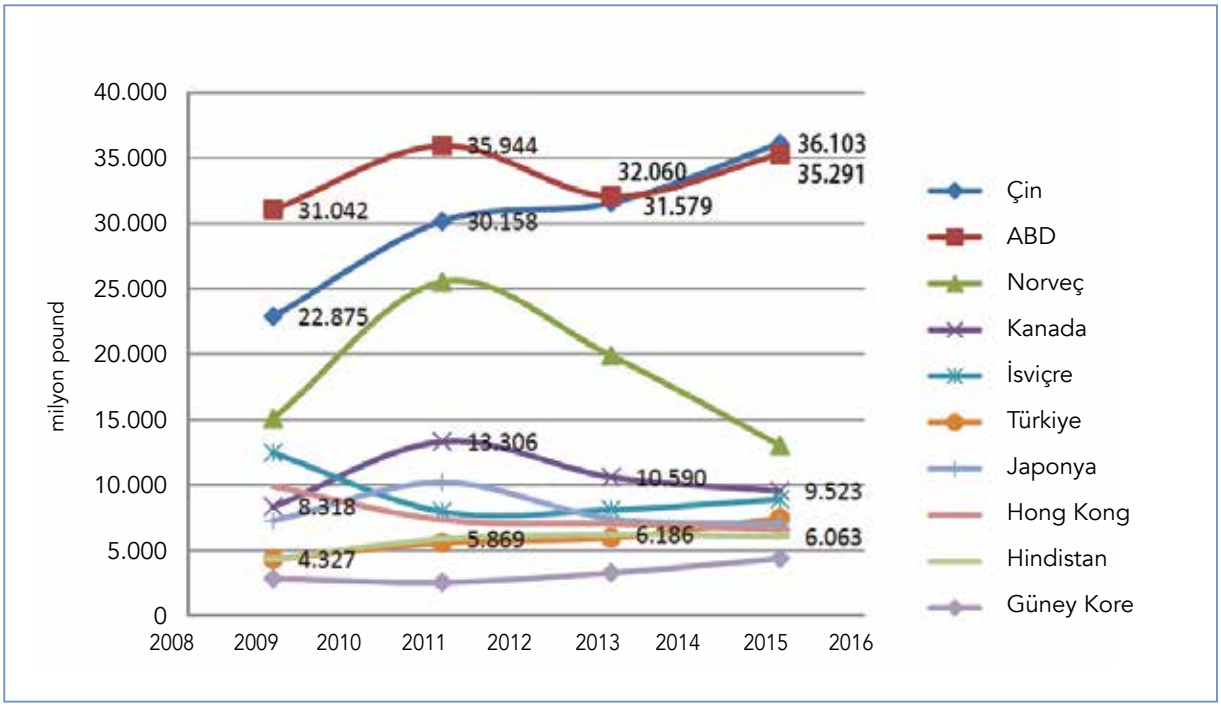

Kaynak: Britanya Ticaret Bakanlığı

Brexit Sonrası Olası Ekonomik ve Ticari Entegrasyon Modelleri

Hâlihazırda AB üyesi olan Britanya ile diğer AB ülkeleri arasında mallar, hizmetler, kişiler ve sermaye herhangi bir engelle karşılaşmadan serbest dolaşabilmektedir. Bunun yanında Britanya AB'nin bir parçası olarak üçüncü ülkelerle yürütülen ticaret anlaşmaları müzakerelerinde Komisyon tarafından temsil edilmektedir. Britanya'nın AB'den ayrılması durumunda toplam ticaretinin yarısını gerçekleştirdiği AB ile (bkz. Tablo 2) yeni bir ticari ve ekonomik entegrasyon modeli benimsemesi gerekmektedir. AB'nin üçüncü ülkelerle ticari ilişkileri dikkate alındığında olası modelleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

AEA'ya katılım (Norveç Modeli)

- Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) 28 AB üyesinin yanında Norveç, İzlanda ve Lihtenştayn'dan oluşmaktadır. Britanya AB'den ayrıldıktan sonra AEA'ya katılmayı tercih etmesi halinde Tek Pazar'a tam erişim sağlayabilecektir. Ancak bu durumda AB kural ve düzenlemelerine büyük ölçüde uyum sağlamaya devam edecek, buna karşılık karar alma mekanizmasında sınırlı etkisi olacaktır. Ayrıca AEA'ya katılım için AB bütçesine katkıda bulunmaya devam etmesi ve kişilerin serbest dolaşımını sınırlandırmaması gerekecektir.
- Britanya'nın Tek Pazar'dan faydalanmaya devam edebilmesi için en uygun model olmasına rağmen, serbest dolaşım ve AB bütçesine katkının 23 Haziran referandumunda AB'den ayrılma yanlısı olanların en fazla dile getirdiği argümanlar olması bu modelin tercih edilme ihtimalini azaltmaktadır.

AB ile Gümrük Birliği (Türkiye Modeli)

- Halihazırda AB üyesi olmamasına rağmen AB ile Gümrük Birliği olan Türkiye, Andora ve San Marino'nun yolunu tercih etmesi halinde Britanya, AB ile ticaretinde tarifeleri ve eş etkili önlemleri kaldıracak, AB'nin dış ticaret tarifesine uyum sağlayacaktır. Buna karşılık Britanya AB'nin pek çok alanındaki düzenlemelerine uyum sağlayacak ancak karar alma mekanizmasında herhangi bir etkisi olmayacaktır.
- Britanya'nın özellikle hizmet ticaretindeki üstünlüğü dikkate alındığında AB ile arasında olası bir Gümrük Birliği modeli, mevcut Türkiye-AB Gümrük Birliği'nden ziyade önümüzdeki yıl başlayacak müzakereler ile güncellenecek Gümrük Birliği'ne benzer olacaktır.
- Britanya'nın karar alma mekanizmalarında yer almaması ve Türkiye gibi nihai hedefi AB üyeliği olmaması bu modelin tercih edilme ihtimalini azaltmaktadır.

AB ile STA

- Britanya'nın AB ile ticari ilişkilerinin taraflar arasında imzalanacak bir Serbest Ticaret Anlaşması'na (STA) dayanacağı bu modelde Britanya Tek Pazar'a anlaşmanın kapsamına bağlı olarak (sınırlı) erişim elde edecektir. Bu modelde üçüncü ülkelerle ticaret anlamlarını kendisi müzakere edecek olan Britanya'nın AB bütçesine katkı yapmasına gerek olmayacaktır ve kişilerin serbet dolaşımına sınırlama getirebilecektir.

Gelişmiş ikili anlaşmalar (İsviçre modeli)

- Britanya'nın AB ile ticari ilişkilerinin taraflar arasında imzalanacak bir ticari anlaşmanın yanı sıra çeşitli sektörleri kapsayacak özel anlaşmalar ile şekillendiği bu model, Britanya'nın üçüncü ülkelerle ticaret anlaşmalarını bağımsız müzakere etmesini sağlarken, sadece AB ile özel anlaşması olduğu sektörlerde AB kural ve düzenlemelerine uyum sağlaması gerekecektir. Modele adını veren İsviçre, Avrupa Serbest Ticaret Alanı'na (EFTA) katılmasına rağmen AEA'ya katılmamaktadır. Bunun yanında AB ile kişilerin serbest dolaşımı, hava ve karayolu taşımacılığı, tarım, teknik ticari engeller, kamu alımları gibi alanlarda özel ikili anlaşmaları bulunmaktadır. İsviçre modeli Britanya'nın kendisi için avantajlı sektörlerde ikili anlaşmalar yapmak suretiyle Tek Pazar'a sınırlı erişim elde etmesini sağlayacaktır. Ancak bu sektörlerin seçiminde AB'nin yaklaşımının ve önceliklerinin kritik olacağını hatırlatmak gerekir.

DTÖ kuralları (üçüncü ülke modeli)

- Britanya ile AB arasında herhangi bir anlaşma imzalanmaması durumunda taraflar arasındaki ticaret ilişkileri DTÖ kuralları çerçevesinde düzenlenecektir. Bu model AB'nin özel bir ticaret anlaşması imzalamadığı üçüncü ülkelerle aynı hak ve avantajları sağlamaktadır. Dolayısıyla Britanya, AB ile ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerle karşılaşacaktır. Bunun Britanya-AB ticaretine olumsuz yansıması ve biribirlerinin pazarlarındaki avantajlarının ortadan kalkması kaçınılmazdır.

Üçüncü Ülkelerin Bakışı, TTIP ve Diğer Konular

Britanya'nın AB'den ayrılması halinde üçüncü ülkelerle ticari ilişkilerinde de önemli değişiklikler olacaktır. Bugüne kadar AB çatısı altında üçüncü ülkelerle ticari anlaşmaları ve liberalleşmeyi savunan Britanya'nın AB üyeliğinden ayrılması halinde benimseyeceği ticari entegrasyon modeli üçüncü ülkelerle ekonomik ve ticari ilişkilerini şekillendirecektir. Brexit'i savunanların en önemli argümanlarından birinin ekonomik ve ticari bağımsızlık, bir başka ifadeyle AB'den ayrılan Britanya'nın kendi ikili ticari anlaşmalarını daha avantajlı müzakere edebilmesi, bunun uzun vadede Britanya açısından daha kârlı olacağıdır. Dış ticaretinde hizmetlerin payı oldukça yüksek olan ve özellikle AB'nin tarım ürünleri konusundaki korumacılığı ve hassasiyetleri ile engellenmeyen, bağımsız bir Britanya'nın kendi üstünlüklerini daha fazla yansıtan ticari anlaşmalar müzakere etmesi mümkün olacaktır. Bunun yanında hangi üçüncü ülkeyle ticari anlaşma müzakere edileceği ve zamanlamasının nasıl olacağı konusunda diğer AB ülkelerinin onayı olmaksızın çok daha hızlı hareket edebilecektir. Örneğin Britanya'nın uzun süredir Çin ile AB arasındaki yatırım anlaşması müzakerelerinin hızlandırılmasını istediği ya da Hindistan ile 2013 yılında duran STA müzakerelerine yeniden başlanmasını desteklediği bilinmektedir. Önümüzdeki dönemde Britanya, önemli ticaret ortakları Çin, Hindistan gibi ülkelerle ikili ticari anlaşmalarını müzakere etmekte ve içeriğini oluşturmada bağımsız ve hızlı hareket ederek kendi çıkarlarını daha iyi koruyabilecektir. Nitekim 23 Haziran referandumu sonrası Güney Kore gibi bazı ülkeler Britanya ile ayrı bir STA müzakere etmeye hazır olduklarını belirtmişlerdir.

Öte yandan Britanya üçüncü ülkelerle kendisi ticaret anlaşmaları müzakere ettiğinde AB'nin bir parçası olmamanın dezavantajlarını da yaşayacaktır. En kritik husus AB'den ayrılan bir Britanya'nın AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı 30'a yakın ikili ve bölgesel ticaret anlaşmasını yeniden müzakere edecek olmasıdır. Üçüncü ülkelerin AB ile ticari anlaşma müzakere etmeye istekli olmalarının sebeplerinin başında dünyanın en büyük ve gelir düzeyi yüksek pazarlarından birine erişim avantajını yakalamak olduğu hatırlanmalıdır. Dolayısıyla her ne kadar Britanya kendi ulusal önceliklerini müzakere masasına kolaylıkla taşıma avantajına sahip olsa da, tüm bu anlaşmaları AB'ye kıyasla daha ufak bir pazar olarak müzakere edecek olması cazibesini azaltacaktır. Bunun yanında özellikle DTÖ kapsamında kuralların ihlali halinde açılan davalarda AB'nin bir parçası olarak daha güçlü biçimde haklarını savunabilen Britanya bu avantajını kaybedecektir.

Son yılların en önemli ticaret anlaşması olarak nitelendirilen TTIP konusunda ise Britanya referandumu sonrası yapılan açıklamalar AB'nin de ABD'nin de taraflar arasındaki müzakereleri geciktirmeden sürdürme konusunda kararlı olduğudur. Kuşkusuz AB ile ticari entegrasyon modeli ne olursa olsun Britanya için en önemli ticaret ortaklarından biri olan ABD ile önümüzdeki dönemde ticari ilişkilerin zarar görmemesi öncelikli olacaktır. AB'den bağımsız bir Britanya'nın ABD ile ayrı bir ticaret anlaşması imzalaması hususunda ABD tarafından yapılan açıklamalar sırasını beklemesi gerektiği yönündedir. TTIP konusunda Türkiye, Norveç, Kanada gibi AB ve/veya ABD ile ticari entegrasyonları yüksek olan üçüncü ülkeler listesine Britanya'nın da eklenmesi söz konusu olacaktır.

BREXIT KARARININ KÜRESEL ÇEVRE VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARI AÇISINDAN ETKİLERİ

Britanya'nın AB üyeliğinden ayrılmasının genel etkilerinin yanında sektörel etkileri de söz konusudur. Bu doğrultuda özellikle küresel iklim değişikliği ve çevre koruma politikalarına yansımalarının olacağı öngörülmektedir.

Britanya, Birliğin çevre ve iklim politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında büyük paya sahip bir ülkedir. Özellikle Ortak Tarım Politikası (OTP), Ortak Balıkçılık Politikası (OBP) gibi konularda İngiltere'nin bu ortak politikaların geleceğine etki edebilecek bir konuma sahip olduğu söylenebilmektedir.

Avrupa Komisyonunun Döngüsel Ekonomi Paketi AB'nin uzun vadeli atık yönetiminden emisyonların azaltılmasına kadar oldukça kapsamlı bir entegre çevre yönetimini yansıtmaktadır. 2013 yılında küresel sera gazı emisyonlarının %1,55'ine (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 2015), 2014 yılında AB'nin toplam emisyonlarının yaklaşık %12'sine (Avrupa Komisyonu, 2016) yol açan Britanya, bu bağlamda diğer üye ülkelere kıyasla azaltım hedefi anlamında daha iyi konumdadır. Dolayısıyla Brexit'in kesin olarak hayata geçmesinin, AB'nin bu uzun vadeli planının sekteye uğramasına yol açabileceği tahmin edilmektedir.

Britanya'nın Yeşil Yatırım Bankası aracılığı ile ülkede yeşil ekonomiye katkısı 79 proje ile 2,6 milyar sterlin olarak açıklanmaktadır. Britanya'nın AB'den çıkması, AB'nin üye ülkeleri üzerinden yeşil ekonomiye yatırımlarına ciddi bir düşüşe yol açabilir. AB'den gelen mali kaynakların azalması da ülkede iklim ve çevre koruma politikalarına ayrılan bütçenin kesintiye uğraması anlamına gelebilir.

Paris Anlaşması ve INDC revizyonu

İngiltere, geçen yıl Paris'te 195 ülke tarafından onaylanan yeni iklim rejimi olan Paris Anlaşması'nın müzakere sürecine AB içinde en büyük destek veren üye ülkelerden biridir. Ayrıca AB'nin Paris Anlaşması için belirlediği emisyon azaltım hedefi ya da küresel hedefe yönelik katkı beyanı (Intended Nationally Determined Contribution-INDC) 1990 yılı seviyesine göre 2030 yılına gelindiğinde %40'tır ve bu oran tüm Britanya için geçerlidir. Dolayısıyla Britanya'nın AB'den çıkması ile INDC'sini revize etme ihtiyacı doğabilir. Yeni Başbakan Theresa May'in daha gevşek ya da çok daha iddialı bir hedefi sunması olasılığı güncelliğini korumaktadır.

Britanya'nın AB'siz İklim Yasası ve 5'inci Karbon Bütçesi

Küresel iklim eylemi hiç şüphesiz Britanya'nın ekonomik güvenliği ve küresel rolü için son derece önemlidir. Başka bir önemli nokta ise Britanya'nın küresel emisyonların azaltılmasına yönelik hedeflerinin, AB'nin hedeflerinin de üzerinde olmasıdır. Diğer bir ifade ile Britanya, Brexit kararı öncesinde AB'siz bir iklim politikasını başlatmıştır. Nitekim 5'inci Karbon Bütçesi'ne (2028-2032) göre, emisyon azaltım hedefi, 1990 yılına kıyasla 2030 yılına gelindiğinde %57 olarak belirlenmiştir. Ayrıca Karbon Bütçesi, Britanya'nın AB'nin dışında hazırladığı "İklim Yasası"nın (Climate Act, 2008) önemli bir parçasıdır ve bu yasa ile Britanya 2050 yılına gelindiğinde emisyonlarda %80 oranında azaltım taahhüdünde bulunmuştur. Burada akıllara takılan önemli bir soru, yeni hükümetin AB'siz kurduğu bu yasa sürecinde daha esnek bir revizyona gidip gitmeyeceği olacaktır. Britanya Başbakanı Theresa May'in Enerji ve İklim Değişikliği Departmanı'nı kapatarak, iklim değişikliği gündemini yeni oluşturulacak "İş Dünyası, Enerji ve Endüstriyel Strateji" Departmanı'na devretmesi yeni hükümetin bu konudaki hassasiyeti açısından karamsar bir tablo ortaya koymaktadır.

Diğer bir konu ise AB ETS'nin geleceği ile ilgilidir. 2008 yılında meydana gelen ekonomik ve mali kriz sonrasında aşırı oranda düşen karbon fiyatları neticesinde AB, ETS'nin etkinliği konusunda küresel boyutta eleştirilere maruz kalmıştır. Bilindiği gibi, AB ETS ciddi bir revizyon sürecinden geçmiş ve fiyatların yükselip normale dönmesi beklenirken, Brexit kararı ile bu beklenti yerini durgunluğa bırakmıştır. AB'nin iklim politikasının temel taşı olarak lanse edilen ETS'nin bu bağlamda Brexit kararı ile nasıl bir yöne gireceği konusu tartışılmaya devam etmektedir.

Oy Verenlerin İklim Değişikliğine Bakışı

Referandumda doğrudan çevre ve iklim değişikliği konuları konuşulmasa da Guardian gazetesinin yayımladığı verilere göre, Brexit'i destekleyenlerin %68'inin iklim değişikliği konusuna daha şüpheci baktığı, hatta iklim değişikliğinin insan faaliyetleri sonucu ortaya çıkmadığını düşündüğü sonucu paylaşıldı. Aynı şekilde ayrılma yanlısı olanların %44'ü bilim insanlarının politika üzerinde fazlasıyla baskı kurduğunu düşünmektedir. Ayrılma taraftarlarının %40'ının ise kaya gazı gibi enerji alternatiflerini desteklediği açıklanmaktadır. Bu bir bakıma muhafazakâr görüşün hız kazanacağını ortaya çıkardığı gibi, İngiltere'de yeni çıkarılan karbon bütçesi hedeflerinin ve iklim politikasında kendine özgü ve daha esnek uygulama süreçlerini besleyecek yeni bir yaklaşımın geleceği endişesini doğurabilmektedir. Dolayısıyla Britanya'nın "Avrupa'nın Kirli Adamı" olduğu günlere geri döneceğini düşünen kesimin oldukça ağırlıklı olduğunu belirtmek gerekir. Bu güven ortamındaki erozyonun, ülkede finansal maliyetlerin artmasına, yenilenebilir enerji yatırımlarının azalmasına da yol açabileceği tartışılmaktadır.

BREXIT KARARININ TÜRKİYE AÇISINDAN OLASI SONUÇLARI

Britanya halkının AB üyeliğinden çıkma yönünde ortaya koyduğu tercihin, 2 yıllık bir süre içinde AB ile gerçekleştirilecek görüşmeler sonrasında ülkenin üyelikten ayrılması ile sonuçlanması AB'nin hukuki ve kurumsal yapısı açısından önemli sonuçlar doğuracaktır. Referandum sonuçları Türkiye'yi tam üye olmayı hedeflediği bir Birliğin alacağı yeni biçim ve yeni ilişki modelleri açısından yakından ilgilendirmektedir. Türkiye için, 67 yıldır bir bütünleşme hedefi olarak benimsediği AB üyelik hedefi hareketli bir hedef olma özelliği taşımaktadır. Türkiye'nin ortaklık için başvurduğu AET'nin yerinde bugün 28 üyeli, tek paradan, ortak dolaşım alanına, ortak maliye yönetişiminden dış ve güvenlik politikasına kadar birçok alanda federal özellikler sergileyen bir Birlik bulunmaktadır. Ancak bu Birlik, bugüne kadar en başarılı olan, ülkeler arasındaki birleşme örneklerinden biri olmasının yanında, ciddi sorunlar ile de karşı karşıyadır. Türkiye'nin üyesi olmayı hedeflediği bu Birliği yakından takip etmesi ve politikalarını buna göre şekillendirmesi gerekmektedir.

Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin AB ile ilişkileri ve üyelik hedefi açısından, Britanya'nın üye olduğu bir Birlik ile dışında kaldığı bir Birlik arasında önemli farklar bulunmaktadır. Türkiye'nin Britanya'nın üyesi olduğu bir Birliğe girmesi daha kolay olabilir. Bu hem Britanya'nın Türkiye'nin AB üyeliğine verdiği destek, hem de AB içindeki esnek entegrasyon yanlısı tutumu açısından bu şekilde değerlendirilebilir. Her ne kadar, Britanya'daki AB üyeliği referandumunda, Türkiye'nin olası üyeliği bir kampanya malzemesi olarak kullanılmış ve Başbakan Cameron'un üyelik ihtimalinin olmadığı yönünde açıklamaları olmuş olsa da, Britanya bugüne dek Türkiye'nin AB üyeliğinin en önemli destekçilerinden olmuştur.

Türkiye de bir gün AB üyesi olursa, büyük ihtimalle Britanya'nın AB entegrasyonu ile ilgili benimsediği pozisyonlara yakın görüşler benimseyecektir (AB genişlemesini destekleme, güçlü dış politika, iç pazarın

derinleştirilmesi gibi). Bu açıdan, Türkiye'nin Britanya'nın üyesi olduğu bir Birlik içinde var olması daha rahat olacaktır. Türkiye'nin AB üyesi olması durumunda, AB'nin coğrafi olarak periferisinde olan ülkeler olarak Britanya ile birlikte hareket etmesi, Polonya gibi ülkelerin de dâhil olacağı şekilde AB içindeki güç merkezini dengeleme politikaları gütmeleri de söz konusu olacaktır. Ancak Britanya'nın üyelikten çekilmesi, Almanya ve Fransa aksının giderek daha da belirleyici olacağı ve Almanya'nın lokomotif rolünün daha da ön plana çıkacağı bir AB yapısını ortaya koymaktadır.

AB üyeliğinden ayrılması sonrasında, Britanya'nın yeni bir düzeyde AB ile devam edecek olan ilişkileri 2 yıl içinde tamamlanması öngörülen görüşmeler ile hukuki bir temele oturtulacaktır. AB ile iç pazara erişimden, ticarete ve yatırımlara kadar devam edecek yoğun ilişkileri düzenleyecek yeni bir anlaşma müzakere edilecektir. Britanya'daki AB üyesi devlet kökenli göçmenler ve diğer AB üyesi devletlerde yaşayan ve çalışan Britanyalıların durumu da görüşmeler ile çözümlenmeye çalışılacaktır. Britanya hükümeti, AB ile varolan ticari, ekonomik ve siyasi çıkarlarını koruyacak güçlü bir ortaklık tesis etmeyi tasarlayacaktır. Bunun yanında, AB de

Tablo 14: Avro Alanı ve Üye Devletler

Avro Alanı'na dâhil Üye Devletler	Avro Alanı'na dâhil olmayan Üye Devletler	Avro Alanı dışında kalmayı tercih etmiş Üye Devletler
Almanya	Bulgaristan	Britanya
Avusturya	Çek Cum.	Danimarka
Belçika	Hırvatistan	
Estonya	İsveç	
Finlandiya	Macaristan	
Fransa	Polonya	
GKRY	Romanya	
Hollanda		
İrlanda		
İspanya		
İtalya		
Letonya		
Litvanya		
Lüksemburg		
Malta		
Portekiz		
Slovenya		
Slovakya		
Yunanistan		

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü

Tablo 15: Schengen Alanı ve Üye Devletler

Schengen Alanı'na dâhil Üye Devletler	Schengen Alanı'na dâhil olmayan Üye Devletler	Schengen Alanı'na dâhil olup AB üyesi olmayan devletler
Almanya	Bulgaristan	İsviçre
Avusturya	Romanya	İzlanda
Belçika	Britanya	Lihtenştayn
Çek Cumhuriyeti	GKRY	Norveç
Danimarka	Hırvatistan	
Estonya	İrlanda	
Finlandiya		
Fransa		
Hollanda		
İtalya		
İspanya		
İsveç		
Letonya		
Litvanya		
Lüksemburg		
Macaristan		
Malta		
Polonya		
Portekiz		
Slovakya		
Slovenya		
Yunanistan		

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü

Britanya'nın talepleri karşısında AB'nin bütüncül yapısını korumayı önceliyecek ve diğer AB üyesi ülkeler için de çekici olabiliecek bir model ortaya koymaktan kaçınacaktır. Yani AB üyeliğinin avantajlarını koruyacak ve hatta daha da ileriye taşıyacak reformlar gerçekleştirmenin yanında, Britanya ile yürütülecek müzakerelerde, bu ülkeye imtiyazlar tanımakta oldukça temkinli davranacaktır. AB ile Britanya arasında üyelikten çıkış koşullarını belirleyecek ve olasılıkla yeni bir ilişkinin de altyapısını oluşturacak olan anlaşma, Türkiye gibi AB üyeliği sürecinde zorluklar yaşayan bir ülke için yakından izlenmesi gereken bir süreç olacaktır. Bu anlaşma Türkiye için en azından tam üyelik hedefine ulaşana kadar dikkate alınacak bazı ipuçları barındırabilir.

AB Bütünleşme Süreci

Avrupa bütünleşme sürecinin özellikle Avrupa Tek Pazar hedefi doğrultusunda yeni bir aşamaya geçtiği 1980'li yıllardan başlayarak, Üye Devletlerin herbirinin AB'nin tüm politikalara katıldığı monolitik yapı değişime

uğramıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi, bazı Üye Devletler Maastricht Antlaşması ile temelleri atılan ekonomik ve parasal birlik, ortak dış ve güvenlik politikası ve adalet ve içişlerinde işbirliği alanlarının dışında kalmak yönünde tercihlerini kullanmıştır (Britanya, İsveç ve Danimarka'nın ekonomik ve parasal birliğin üçüncü aşamasının dışında kalması, Danimarka'nın güvenlik ve savunma politikasının dışında kalması gibi). Bu eğilim daha sonraki aşamalarda da devam etmiştir. Britanya ve İrlanda Amsterdam Antlaşması ile AB müktesebatına dâhil edilen Schengen düzenlemelerinin de dışında kalmıştır. Britanya, İrlanda ve Danimarka, Amsterdam Antlaşması ile oluşturulan "Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı"'nın dışında kalabilmek ve belirli hükümlerini uygulamak yönünde tercihlerini kullanmıştır. Bunun yanında, özellikle 2004 ve sonrasında AB üyesi olan bazı ülkeler kriterleri karşılayamadıkları için henüz Avro ve Schengen Alanlarına tam olarak dahil olamamıştır.

AB'nin derinleşmesi ile birlikte, tüm AB üyelerinin tüm politikalara dahil olduğu model esnetilmiş ve daha pragmatik bir yaklaşım benimsenmiştir. Hukuki düzlemde, AB üyesi devletlerinin nihai olarak, AB'nin tüm müktesebatını üstlenmesi şartı devam etse de, Antlaşmalara eklenen bazı Protokoller yoluyla Üye Devletlerin belirli politika alanlarının dışında kalmasının yolu açılmıştır. AB'nin Roma Antlaşmalarında öngörülen temel politikalarına, Tek Avrupa Senedi ile başlayarak, eklemeler yapılmış ve yeni politika alanları AB kapsamına dâhil edilmiştir. Bu aşamadan başlayarak da monolitik bütünleşme modeli, aşağıdaki şekilde tarif edilen çeşitli bütünleşme modellerine doğru bir evrilmeyi gündeme getirmiştir. Tüm Üye Devletlerin aynı hızda ilerlemediği, bazı politkalara katılmadığı "değişken geometri", "farklı hızda Avrupa", "esnek entegrasyon" gibi kavramlarla bu yeni durum tanımlanmaya çalışılmıştır. AB Kurucu Antlaşmalarına da bu yönde bazı hükümler koyulmuş, ancak tam olarak kurumsal bir yapıya yerleştirilmemiştir. "Geliştirilmiş işbirliği" olarak adlandırılan prosedüre göre tüm Üye Devletlerin anlaşamadığı bazı alanlarda belirli sayıda Üye Devletin kendi aralarında daha ileri bir işbirliği başlatmaları mümkündür. Ancak bu mekanizma bugüne kadar oldukça sınırlı olarak uygulanabilmiştir.

Avrupa Entegrasyonu ile ilgili Alternatif Modeller

Monolitik Bütünleşme Modeli: Tüm Üye Devletlerin, AB müktesebatını tümüyle uyguladığı, tüm politika alanlarına katıldığı, yeni entegrasyon aşamalarına geçişin tüm Üye Devletler için eş zamanlı olduğu bir entegrasyon modeli.

İçiçe Geçen Daireler Avrupası/Değişken Geometri: Avrupa yönetişiminin, birbiriyle bağlantılı kurumlar ve örgütler aracılığı ile yürütüldüğü ve merkez ve çevre ülkelerin kurumsal düzenlemelere ve politikalara farklı düzeylerde entegre olduğu model.

Çok Vitesli Avrupa: Giderek derinleşen entegrasyonun öncü bir ülkeler grubu ile ilerlediği, diğer ülkelerin zaman içinde bu öncü gruba katılarak politikalara aşamalı bir şekilde adapte olduğu model.

A la Carte/Esnek Bütünleşme: Birliğin temel politikaları ve hedefleri saklı kalmak kaydıyla, Üye Devletlerin bir yemek menüsünden seçer gibi hangi politikalara katılacaklarını seçtikleri, farklı hızlarda ve farklı kurumsal düzenlemelerle bütünleşmeye katılım sağladıkları model.

Çok Düzeyli Yönetişim: AB yönetişiminin ulusüstü, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyleri kesen ve ulusüstü, ulusal, bölgesel, yerel ve hükümetdışı aktörleri yatay ve hiyerarşik olmayan bir düzlemde biraraya getiren, ulusal sınırları muğlaklaştıran, sınıraşan bağlar oluşturan çok düzlemli ve çok aktörlü yapısını açıklayan teorik model.

Avrupa bütünleşmesinin, tarihi boyunca daha ileri seviye bütünleşme ve genişleme yönünde şekillendiği düşünüldüğünde, Avrupa projesi için bir dönüm noktası niteliğindeki Brexit kararının, AB içerisindeki dengeler ve AB projesinin geleceği üzerinde büyük etkilere yol açması beklenmektedir. Britanya'nın üyelikten ayrılmasının AB'nin dağılmasını beraberinde getirmesi olası görünmese de, AB bütünleşmesinde paradigma değişikliği ihtiyacını ortaya koymaktadır. AB'nin ortak para birimi ve serbest dolaşım gibi temel kazanımlarının tehlikede olduğu bir dönemde Brexit sonucu, AB açısından zorlu kararları beraberinde getirmektedir.

Britanya'daki referandum sonrasında AB'nin yapması gerekenler; büyük ve etkili bir Üye Devletin AB'den ayrılma sürecini yönetmenin yanında, Fransa ve Hollanda gibi kurucu ülkelerde yükselişe geçen popülist eğilimlerin ele alınması ve AB üyeliğinden ayrılma eğiliminin diğer ülkelere sirayet ederek domino etkisi yaratmasının önlenmesidir. Bunun ötesinde AB'nin kurumsal yapısının gözden geçirilmesi ve yapısal sorunlarının reforme edilmesi yoluyla Avrupa bütünleşmesi için yeni bir vizyon geliştirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Britanya'nın AB'den çıkış kararı, AB liderleri cephesinde, halklar düzeyinde AB'ye yönelik artan güvensizliğin üstesinden gelinmesi ve AB'nin gelecekteki yönünün belirlenmesi konusunda bir muhakeme süreci başlatılmasını zorunlu kılmaktadır.

Brexit'in ardından, AB derinleşmesine her zaman kuşkuyla yaklaşan bir ülkenin AB'den ayrılmasıyla, AB bütünleşmesi konusunda daha cesur adımlar atılabileceği öngörülebilir. Yani, Britanya'nın ayrılması ile kan kaybedecek olan AB'nin ilerleyişini ve iddiasını devam ettirmesi için, bütünleşmenin güçlendirilmesi ve AB'nin Avro alanı ve Schengen alanı gibi tüm politikalarına katılan "merkez" diyebileceğimiz ülkeler grubu arasında daha sıkı ve federatif bir yapıyı öngören bir Birliğin kurulması için yeni bir kurucu antlaşmasının meydana getirilmesi mümkün olabilir. Kötümser senaryoya bakacak olursak, Brexit kararının Üye Devletler arasındaki mevcut siyasi ve ekonomik çatlakları daha da derinleştirmesi de söz konusudur. AB'nin son dönemde Avro Alanı ve mülteciler konusunda karşı karşıya kaldığı krizler, AB Konseyi'nin AB'nin kurumsal hiyerarşisinde

rolünü artırdığı, Komisyon ve AP'nin ise bu eğilimi önlemek üzere kendi aralarında ittifak oluşturduğu bir ortam yaratmıştır. Bu, AB düzeyinde yaratılmaya çalışılan federal yapı ile birçok Üye Devlette yükselen ve ulusal egemenliğe öncelik veren yaklaşım arasında oluşan uçurumun tezahürüdür. Brexit'in her iki eğilimi de güçlendirebileceği; AB ile belirli alanlarda daha fazla bütünleşmek istemeyen bazı Üye Devletlerin de Cameron'ın Brexit referandumu öncesinde yaptığı gibi AB'den belirli konularda tavizler elde etme talebinde bulunabileceği de ihtimaller arasındadır. Eğer olaylar bu yönde gelişirse, AB'nin iddialı bütünleşme projeleri yerine bütünleşme yolunda pratik adımlara odaklanması beklenebilir.

Son tahlilde, Brexit sonrası Üye Devletlerin bağlılığını güvence altına almak isteyecek olan AB'nin, varlığını devam ettirmek, kamuoyları düzeyinde azalan popülaritesini artırmak ve küresel düzeyde iddiasını ortaya koyabilmek için aşağıda alanlara ağırlık vereceğini öngörmek mümkündür:

- AB politikalarının sıradan vatandaşın yaşamını etkileyecek şekilde faydalarının artırılması ve daha fazla hissedilir hale getirilmesi, örneğin AB İç Pazarı'nın derinleştirilmesi, Dijital İç Pazar, Avrupa ekonomisinin Avrupa 2020 hedefleri doğrultusunda büyümesinin desteklenmesi gibi konularda AB kurumlarının etkinliğinin artırılması;

- AB'nin vatandaşlarının demokratik temsil ve katılımlarının sağlanması yönünde kurumsal reformların gerçekleştirilmesi, AP'nin yetkilerinin artırılması, Komisyon üyelerinin AB halkaları ile iletişimlerinin güçlendirilmesi, ulusal parlamentoların AB politika süreçlerine katılımlarının artırılması gibi adımların atılması;

- AB bütçesinin güçlendirilmesi ve AB'nin karşı karşıya olduğu göç, ekonomi büyüme, teknolojik inovasyon gibi yeni sınama alanlarına odaklanması;

- AB'nin küresel çekim gücünün devamlılığı için dış politikada daha etkin olunması, dünyanın karşı karşıya olduğu sorun alanlarına AB'nin tek bir sesle temsil edilmesinin sağlanması;

- AB'nin özellikle çevresindeki çekim gücünü artıran en önemli unsurlardan olan AB genişleme sürecinin yeniden canlandırılması, hâlihazırda Türkiye ve Batı Balkan ülkelerini içeren genişleme sürecinin bu ülkelerde AB ilke ve değerlerinin kök salmasını sağlayacak şekilde ilerletilmesi, üyeliğin mümkün olamadığı durumlarda, ortaklık ve işbirlikleri yoluyla AB'nin yakın coğrafyasındaki etkinliğinin geliştirilmesi;

- Belçika ve Fransa gibi AB Üye Devletlerinin karşı karşıya geldikleri terör tehdidine karşı güvenlik alanında sıkı önlemlerin alınması ve Schengen Alanı'nın devamlılığı için güvenlik boyutunun daha skı bir şekilde koordine edilmesi

- Avrupa kimliğinin yaygınlaşması için, Avrupa imgesinin güçlendirilmesine yönelik olarak, kültür, sanat, spor, medya ve eğitim alanında AB inisiyatiflerinin geliştirilmesi;

- Brexit sonrası, AB'nin bütünlüğünün korunması için Kurucu Antlaşmaların yeniden reforme edilmesi, AB entegrasyonuna tümüyle katılan yani tüm politika allanlarında yer alan merkez ülkeler grubu arasında daha sıkı bir entegrasyonu öngören bir Pakt oluşturulması, diğer ülkeler ile ilişkilerin yukarıdaki esnek entegrasyon modelleri uyarınca yeniden kurumsal bir temele oturtulması.

AB'nin Geleceği ve Türkiye

2001 yılında AB'nin başlattığı "AB'nin Geleceği hakkındaki Tartışma" süreci gerek genel kamuoyu düzeyinde, gerekse liderler düzeyinde AB'nin nasıl bir yönde evrilmesi doğrultusunda görüşlerin ortaya koyulmasına imkân sağlamıştır. Bu doğrultuda Almanya Dışişleri Bakanı Joschka Fischer, Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ve Britanya Başbakanı Tony Blair AB'nin geleceğine dair görüşlerini açıklamıştır. Fischer, artık "giderek yakınlaşan bir birlik" olarak tanımlanan Avrupa bütünleşmesinin hedeflediği son noktayı tanımlamak ve bir Avrupa Federasyonu oluşturmak için kurucu bir Antlaşma üzerinde çalışmaya başlamak için zamanın geldiğini ifade etmiştir. Buna karşın, Chirac, AB'yi oluşturan devletlerin egemenlikleri ve ulusal kimliklerini vurgularken, Blair ise AB'nin dış boyutunu öne çıkararak, bir "süper devlet" devlet "süper güç" yaratalım şeklinde yaklaşımını ortaya koymuştur. Bu görüşler ekseninde, AB'nin anayasal yapısına şekil verecek olan "Avrupa için bir Anayasa Oluşturan Antlaşma" ya da daha kısa olarak "AB Anayasal Antlaşması" Avrupa Konvansiyonu adı verilen bir platformda kaleme alınmış, daha sonra Üye Devletler tarafından gözden geçirilerek 2004 yılında imzalanmıştır. Ancak Anayasal Antlaşma'nın onay süreci tamamlanamamış, 2005 yılında Fransa ve Hollanda'da düzenlenen referandumlarda Antlaşma reddedilmiştir. Rafa kaldırılan bu girişimin yerine, Antlaşmanın çoğu hükmünü içeren ancak AB'yi daha federal bir kuruluş haline getirecek bazı unsurları içermeyen Lizbon Antlaşması Üye Devletlerce kabul görmüştür.

Kendi içinde değişen ve yenilenen bir entite olan AB ile ilişkilerinde Türkiye başından beri tam üyelik hedefini benimsemiştir. AB ile ilişkilerini Ortaklık Anlaşması ekseninde geliştirerek, 1996 itibariyle gümrük birliğini tesis eden Türkiye, AB aday ülkesi olarak 2005 yılında üyelik müzakerelerine başlamıştır. Üyelik müzakerelerinde karşılaşılan engellemeler, AB'de artan AB ve göç karşıtı aşırı sağ akımlar, küresel mali kriz sonrası AB ekonomisinde ve bütünleşme sürecinde yaşanan sorunlar ve Türkiye'de AB reform sürecinin ivmesini kaybetmesi, üyelik hedefini tartışılır hale getirmiştir.

Öte yandan, ekonomisinde hızlı bir büyüme ivmesini yakalayan ve dünyanın en büyük 20 ekonomisi arasına girmeyi başaran Türkiye, bölgesindeki krizlerin de etkisiyle ekonomisini bir üst lige çıkarma ve "orta gelir tuzağı" olarak adlandırılan aşamayı atlatma konusunda sorun yaşamaktadır. Bunun yanında, demokratikleşme sürecinde de hukukun üstünlüğünün sağlanması, ifade özgürlüğü, kuvvetler ayrılığı gibi alanlarda ileri bir demokrasiyi tüm yönleri ile yerleştirememiştir. Bu açılardan AB üyeliği hedefi Türkiye'nin kalkınması ve demokratikleşmesi için çıpa görevini sürdürmektedir. Bir darbe teşebbüsü sonrasında, idam cezasının dahi gündeme getirildiği Türkiye'de, gerek Avrupa Konseyi üyesi olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin normları, gerekse AB aday ülkesi olarak AB'nin değerleri bugün herzamankinden fazla önem taşımaktadır.

AB'nin Türkiye'ye yönelik çelişkili politikaları, üyelik müzakereleri başladıktan sonra tam üyelik yerine imtiyazlı ortaklık önerilerinin getirilmesi, Fransa'nın tek taraflı olarak 5 faslı bloke etmesi, Kıbrıs meselesi ile bağlantılı

olarak Konsey tarafından 8 faslın açılmamasına karar verilmesi, GKRY'nin tek taraflı blokajları gibi sebeplerle, AB üyeliğinin inandırıcılığı büyük ölçüde azalmıştır. Bu da AB'nin Türkiye'deki dönüştürücü etkisini zedelemiştir. AB üyelik sürecinin Türkiye'de değişimi tetikleyici işlevini aşındırmıştır. Üyelik hedefinin gerçekleşmesi ile ilgili gerek AB gerekse Türkiye tarafından sorunların yaşanması, Türkiye'nin AB'ye entegre olma sürecinin yavaş da olsa ilerlemesini engelleyememiştir. Gümrük birliği ilişikisi devam etmiş, yeni fasılların açılması ile müktesebat uyum sürecinde adımlar atılmış, Türkiye AB fon ve programlarından yararlanmış, mülteci krizi sonrasında düzensiz göçün önlenmesinde yakın işbirliği sağlanmış ve son olarak vize serbestliğinin sağlanması için yol haritasında beliritlen 72 kriterin karşılanmasına yönelik reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan AB ile ilişkilerin daha da geliştirilmesi Türkiye için önem taşımaktadır. Hem ekonomik ve ticari olarak AB pazarı, hem de bir kalkınma ve demokratikleşme çıpası olarak AB kriterlerinin alternatifi yoktur.

Bununla birlikte, günümüz itibarıyla, Türkiye, AB ve global ortam gözlemlendiğinde, üyeliğin yakın bir zamanda gerçekleşmesi mümkün gözükmemektedir. Türkiye dış politika, mülteci sorunu, Kürt meselesi, rejim tartışmaları ve AB siyasi kriterlerine uyum gibi birçok alanda derin sorunlarla mücadele etmektedir. AB üyelik hedefinin gerçekleştirilmesi tüm bu meseleler arasında geri planda kalabilmektedir. Bunun yanında, AB tarafına bakıldığında, sadece Türkiye'nin üyeliğine değil, genel olarak yeni üye alımına yönelik bir isteksizlik olduğu, Rusya ile ilişkiler, Ukrayna krizi, mülteci sorunu ve son olarak Brexit tehlikesi gibi sorunların AB'nin kendi iç sorunlarına odaklanmasına yol açtığı görülmektedir. AB üye ülkelerindeki siyasi iklim de Türkiye gibi bir ülkenin üyeliğinin kabullenilmesine uygun değildir. Raporda belirtildiği gibi, AB şüpheciliği ile birlikte, göç karşıtlığının da yükselişte olması, merkez ve liberal partilerin güç kaybetmesi durumu zorlaştırmaktadır. Türkiye'nin AB üyelik hedefinin hala geçerliğini koruduğu gözönünde bulundurulursa, üyeliğe ulaşmak için farklı yöntemlerin izlenebileceği akla gelmektedir. Aşağıda yöntem ve mekanizmalar, Türkiye'nin AB üyelik hedefi yönünde ilerlemesini kolaylaştıracaktır:

- Üyelik müzakerelerinde fasıllar önündeki engellerin kaldırılması için çalışma yapılması, bu bağlamda özellikle Kıbrıs sorununun çözümünü desteklemeye yönelik olarak adım atılması, konunun uluslararası örgütler ve ilgili devletler nezdinde gündeme taşınması;
- Türkiye'de ekonomik aktörlerin AB Tek Pazarı'na erişimini artıracak şekilde Gümrük Birliği'nin güncellenmesi ve kapsamının hizmetler, tarım ve kamu alımları gibi yeni alanlara genişletilmesi sürecinin hızlandırılması ve bu şekilde ekonomik ve ticari ilişkilerin güçlendirilmesi;
- AB ve Türkiye arasında dış politika, ekonomi ve enerji gibi alanlarda başlatılan yüksek düzeyli diyalog süreçlerinin azami fayda sağlayacak şekilde devam ettirilmesi;
- Son aşamaya gelmiş olan Avrupa Komisyonu raporunda Türkiye'nin yerine getirmediğinin belirtildiği 5 kriter sebebiyle ertelenen vize serbestliği sürecinin hızla tamalanması için AB tarafı ile temasların yoğun bir şekilde devam ettirilmesi;
- AB'nin düzensiz göçle mücadele politikası kapsamında önem verdiği karşılıklı işbirliği ve geri kabul mekanizması çerçevesinde, bu alanın AB ile sorumluluk paylaşımı ve teknik ve operasyonel işbirliğinin karşılıklı güven ve ortak çalışma kültürünü besleyecek şekilde ilerletilmesi;
- Sivil toplum, üniversiteler ve iş dünyasının Ufuk 2020, Erasmus gibi AB programlarına katılımın teşvik edilmesi;
- Diplomatik kanallar ile AB Üye Devletleri ile temasların güçlendirilmesi;
- Kamuoylarını etkilemeye yönelik etkili iletişim kampanyaları düzenlenmesi;
- Eurovision, UEFA gibi Avrupa platformlarında sanat, spor ve kültür alanında Türkiye'nin sesinin daha etkili bir şekilde duyurulması;
- Avrupa'da etkili medya kanallarında Türkiye hakkında doğru ve net bilgi akışının desteklenmesi.

Üyelik nihayetinde AB ve Üye Devletlerin alacağı siyasi bir karara bağlı olacağı için, Türkiye'nin AB üyeliği yönünde çabalarını artırması, AB pazarında daha etkili olabilmesi, sivil toplum ile etkileşimini artırması ve AB müktesebatına uyum sürecini sürdürmesi siyasi konjonktürün uygun olduğu durumda üyelik hedefini gerçekleştirmesini mümkün kılacaktır.

(Tam) Üyelik

- Türkiye 1959'daki Ortaklık Başvurusundan beri AB ile giderek yakınlaşan ilişkiler kurmayı ve nihai hedef olarak AB üyeliğini benimsemiştir. Bu devlet ve toplumun ortaklaşa olarak savunduğu bir çağdaşlaşma hedefi olmuştur. 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması'nın 28'inci Maddesi üyelik yükümlülüklerini yerine getirebilecek duruma geldiğinde Türkiye'nin üyeliğinin iki tarafça görüşülmesini öngörmüştür. Türkiye'nin 1987 yılında yapmış olduğu üyelik başvurusu 1989 yılında Komisyon tarafından cevaplanmış ve Türkiye'nin üyeliğe ehil bir ülke olduğu belirtilmiştir. 1993 yılında AB Konseyi tarafından üyelik için öngörülen koşulları belirleyen Kopenhag Kriterleri Türkiye gibi aday ülkelerin üyelik sürecindeki hazırlıkları için bir yol haritası oluşturmuştur. 2005 yılında başlayan üyelik müzakereleri siyasi sebeplerle tıkanmıştır. Günümüzde 16 fasıl müzakerelere açılmış olup yalnızca bir tek fasıl geçici olarak kapatılabilmiştir. Türkiye üyelik hedefini devam ettirmektedir.

Özel (İmtiyazlı) Ortaklık

Türkiye'nin AB üyelik müzakerelerine başlamasının söz konusu olmasıyla, üyeliğe alternatif geliştirme çabalarının sonucu olan ve Federal Almanya Hıristiyan Demokratik Birlik (CDU) Partisi ve Lideri ve Şansölye Angel Merkel tarafından geliştirilen, Fransa'da önceki Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy tarafınan da desteklenen formül. İçeriği tam olarak net olmasa da aşağıdaki unsurları içerdiği öngörülebilir:

- Türkiye ile müzakerelerin devam ettirilmesi ancak hedefin tam üyelik yerine özel bir ortaklık anlaşması imzalanması olarak değiştirilmesi,
- Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'nin yeni alanları kapsayacak şekilde revize edilmesi, muhtemelen derin ve kapsamlı bir serbest ticaret anlaşması olarak yenilenmesi,
- Türk vatandaşları için kısa süreli Schengen vizelerinin kaldırılması gibi bazı ilerlemeler ve yukarıda bahsedilen karşılıklı ticaretin geliştirilmesi ile ilgili düzenlemeler sonrasında AB İç Pazarı'na erişimin kolaylaştırılması ve genişletilmesi,
- AB ve Türkiye arasında düzenli olarak Ortaklığın gözden geçirileceği ve geliştirileceği Zirve toplantılarının gerçekleştirilmesi,
- Türkiye ve AB arasında başlatılan Yüksek Düzeyli Diyalogların güçlendirilerek devam ettirilmesi, dış ve güvenlik politikası, enerji, göçe karşı işbirliği, terörle mücadele gibi konularda işbirliğinin bu mekanizmalar çerçevesinde yürütülmesi,
- Türkiye'nin imtiyazlı bir ortak olarak AB politika sürecine katılımının mümkün olacağı dış ve güvenlik politikası, göç, ticaret politikası gibi alanlarda danışma süreçlerinin tesis edilmesi, müzakerelere bağlı olarak, AB Konsey toplantılarına, komite toplantıları gibi kurumsal düzenlemelere sınırlı katılım sağlanması,
- Bu alternatif formül Türkiye'ye AB kurumlarında temsil ve üyelik haklarını sağlamadığı, politika süreçlerine katılım ve oy verme hakkı içermediği için sakıncalıdır. Ayrıca AB üyelik sürecinin Türkiye'nin demokratikleşmesi ve kalkınması için çıpa işlevi gördüğü dikkate alınırsa, bu sürecin yerini alacak bir ortaklığın Türkiye'nin modernleşmesi ve liberal ve demokratik bir ülke olmasına sağlayacağı katkı son derece sınırlı olacaktır.

Aşamalı Üyelik

- AP'de Sosyalist ve Demokratlar İttifakı tarafından gündeme getirilen bu formül Türkiye'nin AB politikalarına adım adım taraf olarak bütünleşmesini tedricen geliştirmesini ve bir sürecin sonunda üyeliğe doğru evrilecek bir model geliştirilmesini öngörmektedir. Bu model çerçevesinde, AB ile Gümrük Birliği'nin derinleştirilmesi, ekonomik aktörler için AB İç Pazarı'na erişim, düzensiz göçle mücadelede işbirliği, dış ve güvenlik politikalarında yakın işbirliği ve Türkiye'nin AB politikalarına uyumu, enerji ve terörle mücadele gibi konularda işbirliği süreçleri ile Türkiye AB'ye giderek yakınlaşacak, AB müktesebatına uyum sağlayacak ve sorunsuz bir şekilde üye olabileceği aşamaya gelecektir. Bu model teknik olarak bütünleşme açısından rasyonel bir model sunsa da, nihai olarak Türkiye'nin AB üyeliği AB Üye Devletlerince verilecek siyasi bir karara bağlı olacağından üyeliğin gerçekleşmesine ilişkin bir belirsizliği içerecektir. Bu da Türkiye'nin AB müktesebatına uyumu açısından teşvik sağlamayacaktır. Öte yandan, üyeliğe doğru gerçekleşecek aşamaların Türkiye açısından somut ilerlemeler ve faydalar sağlaması, AB'ye uyum açısından önemli bir teşvik sağlayabilir. Örneğin, her aşamada, Konsey toplantılarına katılım, AP'de gözlemci üye olma, AB bütçesinden daha fazla pay alma, AB Zirvelerine davet edilme gibi somut fayda ve ilerlemelerin ortaya koyulması, Türkiye için bu formulün daha arzu edilir bir fomül olması sonucunu getirebilir.

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI YAYINLARI
Yayın No: 284

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI
Esentepe Mahallesi, Harman Sokak, TOBB Plaza, No:10, Kat:7-8, Levent, 34394, İstanbul
Tel: 0212 270 93 00, Fax: 0212 270 30 22, E-posta: ikv@ikv.org.tr

Brüksel Temsilciliği:
Avenue de l'Yser 5-6 1040 Brüksel / Belçika
Tel: + 32 2 646 40 40, Fax:+ 32 2 646 95 38, E-posta: ikvnet@skynet.be

www.ikv.org.tr